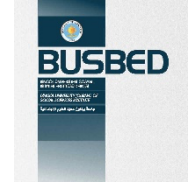

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 23.08.2022
Kabul Tarihi : 15.09.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.1165653>

ÇAPAKÇUR (BİNGÖL) İSFAHAN BEY CAMİİ VE ZAVİYESİ VAKFI

Yaşar BAŞ¹

ÖZ

Osmanlı öncesi ve devamında Çapakçur ve çevresinde liva beyliği yapmış olan İsfahan Bey, Çapakçur'un merkezi bölgesine yakın Abtor Köyü'nde bir cami ve zaviye yaptırmıştır. Köydeki mülk bina, yapı ve arazileri Abtor Camii ve Zaviyesi'ne sahih vakıf olarak vakfedilmiştir. Vakfın işleyişi, gelir gider muhasebesi, görevli tayini ve maaş ödemeleri, İsfahan Bey'in Mayıs 1548 tarihli vakıf şartlarına göre belirlenmiştir. Cami ve zaviye, bölgenin dini ve sosyal ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynamıştır.

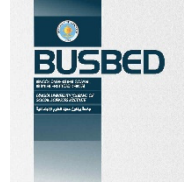
İsfahan Bey, vakıflarını tescil ettirmiş olduğu tarihten yaklaşık altı yedi ay sonra vefat etmiştir. Aynı tarihlerde Çapakçur Livası'nda başlanan tahrir işlemi, tahminen bir yılı aşkın bir süre almıştır ve 18 Mayıs 1550 tarihinde tamamlanmıştır. Sonraki üç ay içinde söz konusu mufassal defterin icmalî (özeti) hazırlanmıştır. Bu arada, İsfahan Bey'den sonra Çapakçur Livası beyliği, on, on bir ay kadar boş kalmıştır. Kasım 1550 tarihinde Timurtaş Bey, Çapakçur beyliğine atanmıştır. Timurtaş Bey dokuz ayı aşkın bir süreliğine burada sancak beyliği yapmıştır. Onun ardından, yine farklı yerlerden ve Süveydi hanedanından olmayan liva beyleri kısa aralıklarla Çapakçur Sancağı'na gönderilmişlerdir. Daha sonra, İsfahan Bey'in büyük oğlu Maksud Bey, Çapakçur hanedanının bir üyesi olarak Çapakçur bölgesine sancak beyi olarak gönderilmiştir.

İsfahan Bey Vakfı, kurucusunun ölümünden sonra bazı sarsıntılarla karşılaşmıştır. Abtor Köyü'nde faaliyet göstermekte olan cami ve zaviyesi, tahminen 1750'li yıllarda sahihsizlik veya bakımsızlık nedeniyle yıkılmaya yüz tutmuş, hizmet veremez olmuştur. Vakıf idaresi ve akarları da benzeri sarsıntıyı yaşamıştır. Bugün Aşağı Çarşı bölgesinde mevcut olan tarihi cami, İsfahan Bey'in hatırasını yaşatan tek eserdir. Çevlik ahalisi, Abtor'da olup yıkılmaya yüz tutmuş olan camii kalıntılarını taşımak suretiyle 1750'li yıllarda aynı adla camiye yeniden yaptırmışlardır. İsfahan Bey Vakfının idaresi, görevlileri ve gelirleri de bu yeni camiye tahsis edilmiştir. Vakıf görevlisi tayini ve 19. yüzyılda rastlanan gelir gider muhasebeleri dolayısıyla vakfın gelir kaynağı, miktarı, görevlileri, onarım, tefrişat ve sair giderleri hakkında tespitler yapılabilmektedir. Aynı tespitlere göre, vakıf varlıklarının mülkiyeti, idaresi, kullanımı ve paylaşımı konusunda pek çok anlaşmazlıklar yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çapakçur, İsfahan Bey, İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı, Abtor Köyü.

¹ Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yasarbas2000@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3275-6537>.

Article Type : Research Article
Date Received : 23.08.2022
Date Accepted : 19.05.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.1165653>

FOUNDATION OF ISFAHAN BEY MOSQUE AND ZAWIYA IN ÇAPAKÇUR (BİNGÖL)

Yaşar BAŞ¹

ABSTRACT

Isfahan Bey was the governor of Çapakçur shire and its environment during and before the Ottoman administration. He had a mosque and a zawiya built in the village of Abtor, close to the central region of Çapakçur. He legitimately donated the buildings, structures and lands in the village to the Abtor Mosque and Zawiya as a foundation. The functioning of the foundation, income and expense accounting, appointment of officials and salary payments were determined according to the foundation conditions of Isfahan Bey dated May 1548. Foundation mosques, zawiyas and landed properties played an important role in meeting the religious and social needs of the region.

Isfahan Bey passed away about six or seven months after he registered his foundations. After his death, the registration process, which was started in Çapakçur shire, took about a year by completing on May 18, 1550. The summary of this book was prepared in the next two months. Meanwhile, after the death of Isfahan Bey, the Çapakçur shire principality remained empty for ten to eleven months. In November 1550, Timurtaş Bey was appointed as the governor of Çapakçur. Timurtaş Bey served as a banner lord here for more than nine months. After him, the governors, who were from different places but not from the Suveydi dynasty, were sent to the Çapakçur shire at short intervals. Later, Isfahan Bey's eldest son Maksud Bey was assigned to the Çapakçur region as a member of the Çapakçur dynasty.

Isfahan Bey Foundation experienced some problems after the death of its founder. The mosque and zawiya operating in Abtor Village, presumably in the 1750s, were on the verge of demolition due to lack of ownership or neglect, and could not serve. As well, the foundation administration centre and its properties had similar problems. The historical mosque, which is present in the Lower Bazaar (Aşağı Çarşı) area today, is the only work that keeps the memory of Isfahan Bey alive. The people of Çevlik had the mosque of the same name built in the 1750s by carrying the remains of the mosque in Abtor, which was on the verge of collapse. The administration, officials and revenues of the Isfahan Bey Foundation were also allocated to this new mosque. Due to the appointment of a foundation officer and the income and expense accounts found in the 19th century, the income source, amount, officials, repair, furnishing and other expenses of the foundation could be found. According to the same findings, there have been many disputes over the ownership, administration, use and sharing of foundation assets.

Keywords: Çapakçur, Isfahan Bey, Foundation of Isfahan Bey Mosque and Zawiya, Abtor Village.

¹ Prof. Dr., Bingöl University, Faculty of Arts and Science, Department of History, yasarbas2000@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3275-6537>.

1. Giriş: Çapakçur Livası ve İsfahan Bey

Şerefhan'ın Sübhan Bey adı ile bahsetmiş olduğu İsfahan Bey, babası Abdal Bey'in ölümünden sonra Çapakçur ve çevresinin idaresini yürütmeye başlamış ve kardeşi Ahmed ile birlikte hakimiyetini genişletmiş idi. Çaldıran savaşının ardından Diyarbekir Bölgesi'nin de alınması üzerine İsfahan Bey, Şah İsmail adına bölgede bulunan Vali Aykutoğlu'nun elinden Çapakçur'u, Pazuki Mansur Bey'den Ağcakale'yi, Kadir Bey'den Zak (Zik) ve Meneşkut'u almıştı. Bu genişleme ile birlikte iki kardeş yönetimlerindeki bölgeyi paylaşmışlar ve Çapakçur Bölgesi, İsfahan Bey'in payına düşmüş idi. (Şerefname, I, 2013, s. 297, 298) bahsedilen gelişmeler olur iken, 22 Kasım 1515 tarihinde Osmanlı idaresine katılan Çapakçur bölgesi, tahrir yapılmak ve tımar arazisi olarak işletilmek suretiyle Yurtluk-Ocaklık Sancak olarak fetih sırasında yararlılıkları görülen Süveydi beylerinin idaresine bırakıldı (COA, YEE, 36/76; Yımazçelik, 2014; Demir, 2014a, s. 197; Çapak, 2021, s. 60;) Bu sıra İsfahan Bey, Çapakçur sancak beyliğinde kalmış; Genç ve Hançuk livaları ise kardeşi Ahmed Bey'e ihale edilmişti. Kanuni Sultan Süleyman devrinde, İsfahan Bey ile kardeşi Ahmed Bey sancak değişimleri yapmışlardır (COA, *MHM. d.*, 49, hüküm 193, s. 84-85; Demir, 2011, 27-31; Çapak, 2021, s. 28, 31). Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanata geçtiği 1520 yılında Çapakçur'da Sultan Ahmed Bey'in, Genç Sancağı'nda İsfahan Bey'in bulunduğu anlaşılmaktadır (TSMA, *MHM. d.*, nr. 9772, vr. 4a-5a; Alanoğlu, 2017, 76, 77). 1545 tevcihatı sırasında yer değişimi tekrarlanmıştır (TSMA, *MHM. d.*, nr. E. 12321, 84a-85a; Alanoğlu, 2017, s. 77).³

İsfahan Bey, uzun süre Çapakçur emirliği yaptıktan sonra 1 Mart 1549 tarihinden birkaç ay önce Kasım-Aralık 1548 arasında vefat etmiştir.⁴ Şerefhan'a göre, Kanuni Sultan Süleyman zamanında onun ile kardeşi Ahmed Bey'in arasındaki dostluk yerini düşmanlığa bırakmıştır. Ahmed Bey'in çabaları ile alınan karar ve çıkan emir üzerine öldürülmüştür (Şerefname, I, 2013, 297). Cenazesi eski Ahtor Köyü'nün bir kısmında yerleşik Kültür Mahallesi'nin alt kısmında inşa ve ihya etmiş olduğu cami ve zaviyesinin yakınındaki mezarlığa defnedilmiştir (<https://www.bingolonline.com/haber/isfahan-bey-vakfi-cami-i-medrese-ve-tekkesi-71319.html> 14.09.2022). Onun ölümünden sonra hazırlanmış 1550 tarihli tahrir defterinin başına eklenen Arapça ibarede, Türkçe karşılığı ile *onlara karşı işlenen bitmez tükenmez günahlardan her türlü hakarete ve gazaba maruz kalmış zayıflara ve her türlü cefaya katlanan ahali üzerine padişahın şefkati ve galibiyeti üstün geldi ve merhameti öne çıktı* cümlesine yer verilmiştir. Bu ifadeler ile haksızlık ve zulüm yapılmış ahalinin padişah tarafından kurtarılmış olduğuna dikkat çekilmiş; sanki isim verilmeden İsfahan Bey'in öldürülme meselesine işaret edilmiştir.⁵

İsfahan Bey'in ölümünün ardından Çapakçur Livası, bir süre kadar yurtluk ocaklık olarak bölgenin eski idarecilerine verilmemiştir. Yaklaşık bir yıl kadar sancak beyi atanmamıştır. 22 Kasım 1549 tarihli ve 251.785 akçelik ruus kaydı ile Palu beylerinden Cemşid Bey'in oğlu Timurtaş (Temürtaş) Bey Çapakçur'a atanmıştır (BOA, A. RSK. d. 1452, s. 93, 217; Alanoğlu, 2017, 86, dipnot 231). Timurtaş Bey'in dokuz ay aşkın beyliğinin altıncı ayında, 18 Mayıs 1550 tarihli mufassal tahrir defteri tamamlanmıştır. Ancak Timurtaş Bey, bu deftere sancak beyi olarak kaydedilmemiştir. Timurtaş Bey'in tahririn sonuna yetişmesi veya beratının yetişmemesi veya başka nedenler bu duruma yol açmış olabilir. Bu defterin icmalî (özet) tamamen Timurtaş Bey zamanında hazırlanmıştır. Böylece Timurtaş Bey icmal defterine liva beyi olarak eklenmiştir. (KKA, TD, nr. 309; Söylemez & Demir, 2010, 88, 89, 277). Tahrir işini tamamlayan İskender Bey, 16 Ağustos 1550 tarihli ferman ile Musul tarafına memur edilmiştir (COA, İE. DH, 1/12) Onun ardından Timurtaş Bey de uzun süre kalmamış, 24 Ağustos 1550 tarihinde 263.207 akçelik dirlikli Kiğı Beyi Menteşlü Mehmed Bey ile görev değişimi yapmıştır. Mehmed Bey'den sonra oğlu Mansur Bey, 373.579 akçelik dirlik bedeli ile Çapakçur beyliğini kabul etmiştir. Mansur Bey

³ TSMA, *MHM. d.*, nr. 12321 nolu defter yayınlanmıştır. Bkz. *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, (Haz. Halil Sahillioğlu), IRCICA, İstanbul 2002.

⁴ Çapakçur bölgesinin tahriri sırasında yapılan bir tımar tevcihinde, İsfahan Bey'in vefatı ve Çapakçur bölgesinin tahriri ile ilgili tarihlere yer verilmiştir. Bu vesikada aynen, ... (Uyum Ağca, Söğütlü, Hacan adlı) *karyeler Cabakçur Hâkimi İsfahan Bey benînlari hâsılından (oğullarının dirlik gelirlerinden) olub mûmâileyhin mektûbî mücebince bazı kimesnelere timâr tarîkıyla tevcih olunub mutasarrıflar iken, mezbûr İsfahan Bey vefât itdükde müceddeden (yeniden) defter oluna deyü Ergani Sancağı'nın İskender Bey bendelerine emr olunub tashih etdükdde ala hükmihî kul taifesine virile deyü bu (İskender Bey) bendelerine emr olunub .... Asitâne-i Saadete arz itdükde ... on altı bin akçe timâr emr olunub sene 956 Saferinin evaili (1 Mart 1549) tarihiyle müverrah hükmü hümâyün irâd etmegin zıkr olunan timâr ... tevcihi üzerine kayıtları yenilenmiş, 28 Temmuz 1550 tarihli berat ile üç köyden elde edilen 16000 akçelik tımarın 15.380 akçelik kısmı Kasım Küçük Bey'e, geri kalan kısmı başkasına dirlik geliri olarak yazılmıştır (COA, MAD, 15605, s. 2).*

Tımar kaydına göre, İsfahan Bey'in vefatından sonra, tahrir emini İskender Bey tarafından üç köyün durumu hakkında İstanbul'dan bilgi görüş sorulmuştur. Köylerin yeniden tahriri ve gelirlerinin tımar olarak tevcihi yönünde emir verilmiştir. Çapakçur Tahrir Emni İskender Bey, bu defa üç köyün Kasım Küçük Bey'e tımar olarak tevcihi/ teklifini Sadarete arz etmiştir. Teklif, halihazırda tahririn devam ettiği sırada 1 Mart 1549 tarihli ferman ile onaylanmıştır. İskender Bey, 18 Mayıs 1550'de Çapakçur bölgesinin tahririni tamamlamıştır. Kasım Küçük Bey'in tımar beratı ise, bu tarihten iki ay on gün sonra 28 Temmuz 1550 tarihinde çıkmıştır. Süreçten anlaşılacağı üzere, bütün tahrirlerde olduğu gibi, bir gölge için tahrir niyeti, talebi, kararı, hazırlığı, ekip oluşumu, ilgili mahalle gidış, işe başlama, tahrir işlerinin İstanbul ile koordineli olarak yürütülmesi, tahrir faaliyetleri ve tahrir defterine son şeklinin verilmesi belli bir zaman almıştır. Kış vaktinde tahrir çalışmalarının imkansızlığı veya güçlükleri de tahrir süreçlerine etki etmiştir. Buna göre İsfahan Bey, 1 Mart 1549 tarihinden en az üç dört ay önce, muhtemelen Kasım-Aralık 1548 arasında vefat etmiş olmalıdır. Böylece, belki bir buçuk yıl civarında bir süre alan tahrir işlemi, 18 Mayıs 1550 tarihinde tamamlanmıştır. (Ayrıca bkz. Söylemez & Demir, 2010, s. 274, 288; Demir, 2014, s. 201).

⁵ 18 Mayıs 1550 tarihli mufassal tahrir defterinin başındaki, Arapça metnin Latince yazılışı ... *zahara ve esbağa şefkatehu behere ve eblağa ref'etehu ale'r-reaya el-mecbûrin bi envâi'l-cevri ve bi'z-zuafâi'l-makhûrin ve bi-esnâfi'l-kahri la yenticu beyânü'l feceretilleti fihim ...* şeklindedir (Bkz. KKA, TD, 188, 1b; Söylemez & Demir, 2010, s. 83, 199).

ise, 16 Ağustos 1551 tarihinde 26000 akçelik dirlikle Çapakçur beyi olan eski İspir Beyi Hasan ile yer değiştirmiştir (COA, A. RSK d, nr. 1452, s. 93, 217, 285; Emecen & Şahin, 1999, 78, 79, 85). 23 Eylül 1554 tarihli bir hükümle eski Çapakçur Beyi Davud'a Nahçıvan seferinde göstermiş olduğu yararlılığa binaen Ruha Sancağı verilmiştir. Davud Bey'in, Hasan Bey'in ardından Çapakçur sancak beyliğinde kalmış olması kuvvetle muhtemeldir (COA, *MHM*, nr. 1, hüküm 200, s. 43). Çapakçur Sancağı, daha sonra 200 bin akçalık has ve 31 Ağustos 1554 tarih hüküm ile İsfahan Bey'in büyük oğlu Maksud'a tevcih edilmiştir. (COA. A. {DVNS *MHM*.d. nr. 1, hüküm 101; A. {DVNS *MHM*. d, 2, hüküm 1461). Maksud Bey, Nahçıvan seferinde görülen yararlılığına binaen ve Süveydi hanedanına mensup biri olarak yurtluk ocaklık şartı ile Çapakçur Beyliği'ne gönderilmiştir. Ancak Diyarbekir Beylerbeyi İskender Paşa ile arasının açılması üzerine bir süre sonra görevden alınmış ve yerine aileden olmayan bir başkası tayin edilmiştir (*Şerefname*, I, 2013, 298).

İsfahan Bey'in ölümünü takip eden yıllarda, kısa süreli aralıklarla Çapakçur sancak beyliğine atamalar yapılması dikkat çekicidir. Bu durum, bölgenin siyasi, idari, sosyal ve ekonomik sarsıntılar geçirmesinden kaynaklanmış olabilir. Sinan Bey'in Çapakçur sancak beyliği zamanında yapılan tespitler buna işaret etmektedir. 18 Haziran 1560 tarihli hüküm ile Ribat/Rabat Köyü'nün geliri Sinan'ın haslarına eklenmiştir. İlgili hüküm kaydına, *Diyarbekir Beylerbeyi İskender Paşa mektûb gönderüb Çapakçur beyi olan Sinân Bey, ahâlisinin ekserisi perâkende (dağılmış) olmağın istimâletle yerlerine getürüb ihyâ itdürüb (bölgeyi canlandırıp) reâyâsı kendüden nigerân üzere olduğundan gayrı ulus tâifesinin uğrağı olub isrâfları (?) eksik olmamakla ekserin ele getürüb haklarından gelüb mâl müdiri tahsilinde dahi ümenâya külli muâvenet idüb bir vecihle muhibb-i himmet olub lakin livâ-yı mezbûr bî hâsıl (gelirsiz) olmağla havas-ı hümayûna müteallık yirmi altı bin altı yüz sekiz (26.608) akçe virir Rabat/Ribat nâm karye ki girüye gelib beyler anda temekkün idegelmişlerdir ber vech-i âti müşârünileyhe sadaka buyurulmasın ricâ itmeğın buyruldu"* açıklaması eklenmiştir (COA, A. {DVNS *MHM*. d, 4, s. 88, hüküm. 908). Buna göre, Çapakçur beyleri kadimden beri Ribat Köyü'nde ikamet etmekte idi. Ancak o dönemde bölge idari, ekonomik ve sosyal durum itibarıyla bazı sıkıntılar yaşıyordu. Bu olumsuzlukta, bölgenin Ulus taifesine mensup aşiretlerin uğrağı olmasının da payı vardı. Sonuç olarak bölge ahalisi dağılmaya yüz tutmuş, vergi gelirlerini ödeyemez olmuş, liva beyi Sinan Bey ahalinin yerlerine dönüşünü sağlamış idi.

2.İsfahan Bey Camii, Zaviyesi ve Vakıflarının Yeri ve Tarihi Süreci

Çapakçur çevresinin dağlık, tarım arazilerinin, meslek kollarının ve iş imkânlarının yetersiz oluşu ve diğer bazı etkenler, bölge nüfusunun düşük ve sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bu durum bazı zamanlarda bölgedeki yerleşimlerin seyrelmesine veya boşalmasına yol açmıştır. Pek tabii bu hal, geniş çaplı vakıf veya kamu yapılarının ve büyük külliyelerin oluşumunu sınırlamıştır. Bununla beraber, İslam medeniyetinin önemli hayır kurumlarından biri olan vakıflar, Çapakçur çevresinde dini ve sosyal hizmet amaçlı hayır işlerinin icra edilmesinde fonksiyonel görevler üstlenmişlerdir. Arşiv kayıtlarında Çapakçur'un Sultanyeri Nahiyesi'ne bağlı İlısu Köyü'ndeki Şeyh Berekât Zaviyesi Vakfı (*DŞSD*, 3695-110, 3704-55, 3706-49, 3713-69, 3748-89, 3748-102; Çapak, 2021, s. 80) ile Çapakçur Kazâsı Abtor Köyü İsfahan Bey Zaviyesi (Tekye) ve Cami'i Şerifi Vakfı gibi sosyal kurumların kayıtlarına yer verilmiş olması bu durumu göstermektedir. (*DŞSD*, 3691-101a, 3695-39, 3695-55, 3695-86b, 3748-5, 3748-6, 3748- 22; Çapak, 2021, s. 80).

İsfahan Bey Cami ve Zaviyesi, Mayıs 1548 tarihinden önce tamamlanmış olmalıdır. Zira bu eserlerin vakfiyesi, 20-29 Mayıs 1548 tarihlidir. (VGMA. *EV*. d, 582, 582/2, s. 528, sıra 404). Onun vefatından bir buçuk yıla yakın bir süre geçtikten sonra tamamlanmış 18 Mayıs 1550 tarihli Çapakçur mufassal tahrir defterinde, Abtor Köyü'ndeki (Âb-ı Tahûr, kısmen İnallı mahallesi) mülklerine veya vakıflarına yer verilmemiştir. Sadece Maksudan adını taşıyan bir çiftliğe işaret edilmiştir. Çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşan Abtor Köyü'nde 3'ü evli 2'si bekar Müslim erkek vergi nüfusu yaşamakta iken, 56 akçe gelirli Maksudan Çiftliği, 210 akçe gelirli 7 değirmen, 240 akçe gelirli 4 kom (kışlak), 6000 akçe gelirli boyahane mukataası ve köyün bağlarına ait gelirleri, miri adına cizye olarak kaydedilmiştir (Söylemez & Demir, 2010, s. 195-199).

1550 tarihli tahrir defterinin, Timurtaş Bey zamanında hazırlanmış icmal (özet) nüshasının sonuna, Abtor Köyü'nün vakıfları ile ilgili *karye-i mezbûranın mülkiyetine mülkname-i Hümayun ve vakfiyetine vakıfname şerayiti meşhun-ı ibraz olundu* kaydı eklenmiştir. Buna göre İsfahan Bey'in vakıfları, onun ölümünden sonra kısa bir süreliğine iptal veya bir sarsıntı ile karşılaşmıştır. Belki itirazların yapılması ve onun ölümünün ardından makul bir zaman geçtikten sonra idarenin ikna olmasına binaen, icmal defterinin sonuna kısa bir düzeltme eklenmek suretiyle vakıflarla ilgili olumsuzluk giderilmiştir. Başka bir ifadeyle eski Çapakçur beyinin mülk vakıfları, önce mufassal tahrir defterine miri adına kaydedilmiş, dirlik/timar olarak tahsis edilmiştir. Ancak icmal defterinin hazırlanışı sırasında gelirleri ile birlikte yeniden mülk ve vakıf olarak tescil edilmiştir. Her iki defterin konu ile ilgili kayıtları karşılaştırıldığında, mufassal tahrir defterinin kendisinin ölümünden sonra bir buçuk yıla yakın bir süre geçtikten sonra, Timurtaş Bey'in sancak beyliğinin altıncı ayında tamamlanmış olduğu, takip eden üç ay içerisinde defterin icmal (özet) kaydının çıkarıldığı anlaşılmaktadır (KKA, *TD*, 188, vr. 69a-72b; 309, vr. 9a; Söylemez & Demir, 2010, s. 195-199, 285).

İsfahan Bey'in vakıfları ile ilgili problemlerin ilerleyen devirlerde de devam etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Diyarbekir Eyaleti coğrafyasında mevcut vakıflar ile ilgili 16. yüzyılın ortalarında hazırlanmış vakıf muhasebelerinde bu köydeki vakıflara yer verilmemiş olması bu durumu göstermektedir (Bizbirlik, 1995). Bu tarihlerden sonra, ancak 1690'lı yıllardan itibaren ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. Bu tespitler, vakfın her şeye rağmen varlığını sürmüştüğü göstermektedir (VGMA, *EV. d.*, 537-135/270; VGMA, *HD*, 1098-58, s. 205. Demir, 2014b, s. 42, 48-50).

Vakıfla ilgili bir başka tespit, vakfın mütevellî⁶ ve zaviyedarının vefatına binaen yenisinin tayini ile ilgili 25 Ekim 1700 tarihli bir tevcih beratı sureti ile ilgilidir. Tevcih kaydında, vakıf zaviyedarının talim-i sıbyan (çocuk eğitimi) yani eğitim öğretim işlerini yürütme zorunluluğuna işaret edilmiştir. Elbette vakıf çerçevesinde yapılan faaliyet türlerinin tespiti bakımından önem arz etmektedir. Abtor Köyü'nün adı da bu sırada vakıf adı ile birlikte *Vakf-ı Zaviye-i Ab-ı Tahûr der Çapakçur* şeklinde kaydedilmiştir (AE. SMST II, 35/ 3443). Aşağıda görevli tayinleri ile ilgili kısımda söz konusu olan atamalardan anlaşılan o ki, bu yüzyılın başında İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi, tam kapasite ile hizmet vermiştir.

Ancak yüzyılın başındaki tespitlerden otuz sekiz yıl sonra görülen bir başka tevcih buyruldunda, Abtor'daki vakıf camii yıkılmaya yüz tutmuş olduğu bildirilmiştir. 16 Eylül 1738 tarihli bu tevcih sırasında, *Abitor nâm karyede İsfahan Bey binâ eylediği câmi harâba müşrif olub tamir olundukda imâma muhtâc olmağla ciheti Seyyid Ahmed'e müceddeden buyurıldı* kaydı düşülmüştür. Şu halde, Abtor'daki vakıf camii, 1738 yılına gelinceye kadar bir süre bakımsız ve sahipsiz kalmış, yıkılmaya yüz tutmuştur, ancak 1738 yılında tamir edilmiştir. Bu sırada, bir imam ihtiyacı ortaya çıkması dolayısıyla Seyyid Ahmed bu göreve atanmış ve cami yeniden hizmet vermeye başlamıştır. Abtor'daki yerleşim birimi de bu yıllarda seyrelemeye veya boşalmaya başlamış olmalıdır. Zira yerleşim birimlerindeki önemli kamu yapılarının devamı veya tahribi, elbette ki yerleşimin devamı, halkın ilgisi veya ilgisizliği ile doğrudan alakalıdır (VGMA, *HD*, 1094-75, s. 142). 1720'li yıllarda Kiğı, Dersim, Çapakçur tarafında görülen eşkıyalık faaliyetlerin de bu durumda payı olabilir (Bkz. COA, C. TZ, 155/7704; COA, C. DH, 231/11524; A. ŞDVNS. *MHM. d.* nr. 135, hüküm 1299).

Yukarıdaki tespitleri doğrulayan bir başka kayda göre, Abtor Köyü'ndeki vakıflar, belli bir zaman geçtikten sonra muhtelif nedenlerle ortadan kalkmıştır. Çevlik (Aşağı Çarşı) köyü ahalisi, *yerle yeksan olmuş ve binasından eser bile kalmamış* Abtor'daki camii kalıntılarını taşımak suretiyle Çevlik Köyü'nde yaptırmış oldukları camiye İsfahan Bey'in adını vermişlerdir. (ML. EEM, nr. 962/31-1) Cami ve zaviyesinin yeni cami yapımında kullanılan kalıntılarının geriye kalan taşları da çok sonraları yöre halkınca yeni evlerin inşasında kullanılmıştır (<https://www.bingolonline.com/haber/isfahan-bey-vakfi-cami-i-medrese-ve-tekkesi-71319>. 21.07 2022).

Söz konusu taşınma ve yeni bir cami yapılışı ile bağlantılı olabilecek bir başka anekdota göre, eski Çapakçur Kazası'nın merkezi, 1898 yılından yaklaşık dört yüz sene evvel, yani bin beş yüzü yılların başında Abtor Köyü'nde (Ab-ı Tâhûr) idi. Bu merkez 1898 yılından yaklaşık yüz elli yıl önce, Çevlik Köyü'ne (Aşağı Çarşı) taşınmıştı (*Salnâme-i Vilayet-i Bitlis*, 1316, 297, 299, 300; COA, Y. PRK. AZN, 14/30).

Çapakçur idare merkezinin yeri ve taşınması konusunda ileri sürülen görüşler kısmen tartışılır⁷ olsa da Abtor Köyü'ndeki camii hatta idare merkezinin taşınması ile ilgili bazı tespitlerin kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Zira Sinan Bey'in sancak beyi olduğu 1560 yılı, daha sonra 1738 yılları ve başka devirlerdeki tespitlere bakılır ise, onun ölümünden bir süre sonra Çapakçur bölgesi ile Abtor Köyü esas itibarıyla iskan ve devamlılık açısından bazen sorunlar yaşamıştır. İsfahan Bey'in vakıfları da bazı devirlerde sarsıntılar geçirmiş, gelirleri azalmaya başlamıştır. Vakıf eserler tahrip edilmiş, yıkılmaya yüz tutmuş, vakıf mülkleri yapılan müdahalelerle elden çıkmış veya miri adına kaydedilmiştir. Ancak her defasında bu sarsıntıları atlatarak varlığını sürdürmüş ve hizmetine devam etmiştir. 1738 yılında yapılan bakım onarımın ardından yeni bir toparlanma

⁶ Vakıfların şartlara uygun ve düzenli biçimde işleyişini iki yetkili sağlardı. Vakfın yönetimini mütevellî yürütür ve yaptığı işe "tevlîyet" adı verirdi; vakfın denetimini ise nâzir yerine getirir, buna da "nezâret" denirdi. Umumiyetle vakıf mütevellîsi vakıf sahibinin kendisi, onun ölümünden sonra da evlât ve ahfadı oluyordu (Öztürk, 1995, s. 521). Mütevellî, vakfın her türlü idari işlerini yürütür, bunun karşılığında kendisine maaş olmak üzere, vakıf gelirlerinden günlük/aylık belli bir tahsisat ayrılmıştır. Bazı durumlarda, vakıfların sadece gelirleri kalmış olabilir. Vakıf gelirleri başka bir alana tahsis edilmemiş olabilir. Bu halde vakıf mütevellîsi veya diğer görevliler, bir hizmet söz konusu olmadan vakıf gelirlerden hak etmiş oldukları hisselerini almaya devam ederlerdi.

⁷ Yukarıda verilen önemli bilgilere karşılık, sancak merkezinin önceki yerleşim alanları hakkındaki görüşlerin, en azından ilk devirler için doğru olmadığı görülmektedir. Çünkü, salnameden yola çıkılarak yapılabilecek tespitlere göre, bugün Bingöl'ün doğusunda bulunan eski Abtor Köyü, 1898 yılından yaklaşık dört yüz sene önce yani 1500'li yılların başlarından itibaren Çapakçur Kazası'nın merkezi idi. Ancak, 1550 tarihli tapu kayıtları, Sinan Bey'in sancak beyliği dolayısıyla verilen bilgiler ve benzeri kayıtlarda işaret olduğu üzere, o tarihlerde kale ve daha sonra Kale ötü mahallinde veya bu civarda mevcut Ribat Köyü, Çapakçur Sancağı'nın idare merkezi idi. Bir birimde yapılan tahrirde, oranın idari merkezi ilk yazılır ve en başa kaydedilir idi. 1550 yılı tahrir defterinde bu köyün en başa yazılması da bu bakımdan dikkat çekicidir. Abtor Köyü, bu sırada sancağın en büyük köyü iken, en sona kaydedilmiştir. İsfahan Bey, bölgedeki en büyük gayrimüslim yerleşim birimi olan Abtor Köyü'nün genel ulaşım ağı üzerinde bulunması ve burada az sayıda Müslim nüfusun teşviki amacıyla köyde mevcut mülklerini bölgedeki fakirlerin ve zaviyede kalanların ibadet, konaklama, hayvan temini ve beslenme ihtiyaçlarının temini için vakfetmiş ve aynı amaçla Abtor Köyü'ndeki vakfını tesis etmiştir. Ancak bir yerleşim biriminin idari merkez olması, sadece büyük bir köy olması veya burada vakıfların olması ile ölçülemez. (Ayrıca bkz. Baş, Avci, 2021, s. 29-21).

devresi geçirmiştir. Aradan geçen on beş yirmi yılın ardından Abtor Köyü ve buradaki vakıflar açısından yeni bir ilgisizlik, bakımsızlık, tahrip, ıssızlaşma dönemi başlamıştır. Bu sürecin ardından, cami ve zaviyeden de bir eser kalmamıştır. Muhtemelen 1750'li yıllarda, kaza merkezi hüviyetini kazanan Çevlik ahalisince vakıf camiiin Abtor'daki kalıntıları taşınmış ve İsfahan Bey'in adı verilmek suretiyle burada yeni bir cami inşa edilmiştir. Bugün Aşağı Çarşı mevkiinde mevcut camiiin hikayesi de bu yeni yapılaşma ile başlamıştır.

Kaynak: <https://www.bingolonline.com/haber/isfahan-bey-vakfi-cami-i-medrese-ve-tekkesi-71319.html>. Erişim. 10. 08. 2022.

Aşağı Çarşı bölgesinde yerleşik İsfahan Bey Camii, kesme taşlarla inşa edilmiştir. Yapı kare planlıdır ve 15,6x15,6 m boyutlarındadır (Bkz. Çizim 1) Herhangi bir süsleme unsuruna sahip değildir. Güneydoğu köşesinde, bodur, kaidesi kare planlı, gövdeye geçişi pahlı, gövdesi yuvarlak planlı, 1971 yılında gerçekleşen depremde üst kısmı yıkılmış olması dolayısıyla iki binli yılların başında bir süre ahşapla örtülü kalan minaresi bulunmaktadır. Minarenin alt kısmı, camiiin ilk yapılışından bugüne orijinal kalan tek bölümüdür. Kaidesinin kuzeyinde yer alan yuvarlak kemerli bir kapı açıklığıyla girilen minare, düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. Yapının içinde, mihrabın sağından duvar içine bağlanan bir merdivenle kible duvarına bitişik minbere geçilmektedir. Minberin altında bir adet mihrap nişi mevcuttur (Butasım, 2010, s. 17; <https://bingol.ktb.gov.tr/TR-250341/tarihi-camiler.html>. 13.08.2022).

Aşağı Çarşı bölgesinde bulunan İsfahan Bey Camiiinin mihrap kısmı ile dış kapı girişinde, Akkoyunlu mimarisini andıran koç kabartmalı taşlar bulunmaktadır. Bu taşların Abtor Köyü'ndeki camiiin kalıntılarından temin edilmiş olduğu ileri sürülmektedir. Giriş kapısı üzerinde halen mevcut olan bir kitabede, caminin üç farklı tarihteki onarımı hakkında bilgiler verilmiştir. Hattı biraz düzgün olmayan bir nesih yazı ile hazırlanmış kitabeye göre, onarımlardan en erken tarihli, 1262/1846 tarihinde Süveydi beylerinden Çapakçur Kazası Müdürü ve o sırada vakıf mütevellisi olan Süleyman bin Sincar tarafından yaptırılmıştır. İkinci onarım da aynı kişi tarafından 1271/1854 yılında gerçekleştirilmiştir.⁸ Üçüncü onarım ise, Emir İsfahan neslinden ve vakıf mütevellisi

⁸ Sincar oğlu Süleyman Bey, 1835'li yıllardan itibaren Çapakçur ve Meneşküde bölgesinde kaza veya nahiye müdürlüğü, 1840'lı yıllardan itibaren İsfahan Bey ve Şeyh Berekât vakıflarının mütevelliliğini yapmaya başlamıştır. Hem idari görevini hem de vakıf mütevelliliğini kötüye kullanmış olduğu iddiasıyla hakkında pek çok şikayete bulunulmuştur. Onunla ilgili özellikle 1860 ile 1912 yılları arasında Diyarbekir (Amid) Mahkemesine veya İstanbul'daki nezaretlere pek çok şikâyet başvurusu yapılmış ve dava açılmıştır. Bazı tespitlere göre Süleyman Bey, idareci olarak görev yaptığı sürece ahali üzerinde baskı kurmak suretiyle zorla çalıştırma, harmandan ürün gaspetme/ettirme, şikâyete bulunanların mallarına el koyma, sürgün ve hapis yoluyla başkalarının mallarına el koyma, mahkeme üyelerini etkileyerek lehinde karar aldırma ve fazladan vergi alma gibi pek çok olumsuz faaliyet ile sıkça gündeme gelmiştir. Görevde olmadığı zamanlarda dahi yerine atanan idarecilerin çalışmalarını engellemek, şahıs ve devlet evrakına el koymak nihayetinde ölüme neden olmak gibi faaliyetlerden geri kalmamıştır. Onun, cami onarımı ve bir iki davayı kazanması dışında genellikle hak ve hukuka riayet etmediği anlaşılmaktadır. Ancak, İsfahan Bey ve Şeyh Berekât vakıflarının mütevellisi olarak, İsfahan Bey vakıflarının mülkiyeti konusunda ahali tarafından yapılan şikayetler, hukuk yolu ile karşılık vermiş ve vakıfla ilgili davalarında lehine mahkeme kararları almıştır. Ölümünden sonra, vakıf akarlar ile ilgili itirazlar devam etmiş olsa da bu konuda bir durum değişikliği olmamıştır.

Süleyman Bey'in dışında oğulları Yusuf ve Hurşid ile kardeşi Ömer'in de şer'iye sicillerinde sıkça isimleri geçmiştir. Kendisi dolayısıyla aile efradı da Çapakçur'da etkili olmuşlardır (Çapak, 2021, s. 85). Diyarbekir Valisi'nin, Sadarete göndermiş olduğu 9 Haziran 1864 tarihli yazışmasında görevden alınmış olduğu bu tarihten önce "otuz seneden beri Çapakçur'da müdürlük yapmış olduğu beyan edilmiştir (COA, MVL, 694/12). Bu tarihlerde görevini kötüye kullanmış olduğu kanaatiyle işinden el çektilmiş olan Süleyman Bey, Diyarbekir'de muhakeme edildikten sonra iki yıl süreyle rütbe ve memuriyetten men eli Harput'ta bir yıllık sürgüne mahkum edilmiştir (MVL, 471/35, 71). 14 Ağustos 1864 tarihli bir dilekçesinde "şu müddet zarfında muris olan hal-i ıztırabımdan gayrı zaten çakerleri müsinn ve ihtiyar ve

Süleyman Bey'in oğlu Mîr Yusuf ve aynı aileden Derviş tarafından aslına uygun bir şekilde 1292/1875 yılında tamamlanmıştır. Camiin, bir kısmı kısa aralıklı olmak üzere yapılışından pek çok defa onarılmış veya yenilenmiş olduğu görülmektedir. Onarımların kısa aralıklarla yapılmış olması ise, kullanılan malzeme, bakımsızlık ve depremler nedeniyle camiin kısa sürede yıpranmakta olduğunun işaretidir.

	<p>Bu câmi'in tamîri dersin ibn-i Hân Tarihi bin iki yüz altmış ikidedir cihan</p> <p>İkinci tamîr yetmiş birinde idi zaman Bu iki ta'mîr himmet-i Mîr Süleyman</p> <p>Üçüncü tamîr iki yüz doksan ikide hemân</p> <p>Himmet-i Mîr Yusuf ve Dervîş ibn-i İsfahan</p> <p>Sene (h.) 1292 (m.1875)</p>
---	---

Kaynak: <https://www.bingolonline.com/haber/isfahan-bey-vakfi-cami-i-medrese-ve-tekkesi-71319.html>

Camiin, yukarıda tespit edilebilen onarımlardan sonraki bir bakım onarım faaliyeti de h. 1287/13 Mart 1871-12 Mart 1872 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu sırada müştereken vakıf mütevellisi olarak görev yapmakta olan Süleyman, Derviş ve Aziz tarafından hasır, keçe ve kilimler alınmak suretiyle Mescidin tefrişatı yenilenmiştir. Mescidin duvarları, su yolu ile yeri açıkça kaydedilmeyen, ancak içinde veya çevresinde hizmet vermiş olması muhtemel olan tekyesinin tamir-bakımı gerçekleştirilmiştir (COA, *EV. d.*, 19407, s. 59).

1892 tarihli Bitlis salnamesine göre, Çapakçur Kazası'nda İsfahan Bey ve Şeyh Berekât vakıfları ile birlikte erbâb-ı hayrat vakfı 12 cami ile Nazik Köyü civarında bir kale harabesi vardı (Salname-i Vilayeti Bitlis, 1310, 264). Ancak İsfahan Bey Vakfının yarı hissesi ile Fahran Köyü'nde bulunan Şeyh Berekât Vakfına ait vakıfların icar bedelinin bir kısmı, 5 Ca. 1322/18 Temmuz 1904 tarihli bir talebe binaen Hicaz Demiryolu İdaresinin giderlerine tahsis edilmişti (COA, EV MKT, 3014/40; Baş, Avci, 2021, 35).

Çevlik (Aşağı Çarşı) mevkiinde yaptırılıp İsfahan Bey'in adı verilen cami, 1950'li yıllara kadar şehrin kalbi mesabesinde rol oynamıştır. Dini, ticari ve sosyal hayat onun çevresindeki çarşı ile yakınındaki mahallelerde şekillenmiştir. Cami, 1971 yılında gerçekleşen depremde önemli derecede hasar görmüş ve halkın yardımlarıyla onarılmıştır. 1 Mayıs 2003 depreminde minaresi ve duvarları kısmen yıkılan cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından önceki planına uygun olarak son defa inşa ettirilmiştir. Bu sırada, duvarları yeni malzeme ile sıvanmıştır. Bingöl merkezinde mevcut tek tarihi eserdir. Çevresindeki yerleşim seyrelmesine rağmen, tarihi geçmişi ile ilgi çekmeye ve faaliyetine devam etmektedir (Demir, 2014b, s. 39-50; Butasım, 2010, s. 15-17; Baş, Avci, 2021, s. 34, dipnot. 6).

3.İsfahan Bey Camii ve Zaviyesinin Vakıfları

3.1.Vakfiyesi

Kasım-Aralık 1548 civarında vefat eden İsfahan Bey, ölümünden yaklaşık altı yedi ay önce köydeki mülk yapıları ve pek çok mülk arazisinin vergi gelirlerini buradaki camii ve zaviyesi için vakıf geliri olarak tescil ettirmiştir. Onun Abtor Camii ve Zaviyesi ile ilgili vakfiyesi Arapça'dır. Evasıt-ı Rebiülahir 955/20-29 Mayıs 1548 tarihlidir ve Kadı Rüstem bin Abdullah tarafından Hanefi hukuku üzere tescil edilmiştir. Bu vakfiyenin aslına uygun iki nüshası elde edilmiştir. Birincisi, *Bitlis Vakıf Defteri*'nin kayıtları arasındadır (Tekin, 2021, s.

seksen yaşında bulunduğum hasebiyle alili'l-vücut ve aciz ve dermanda kalarak ve diğer hal-i perişanımla beraber hatta bir hizmetkarın kayd-ı idaresinden mütehayyir bulunub ve müddet-i muayyenimz dahi bir cüz-i vakit kalmış olmağla ...” salıverilmesini talep etmiştir. Ancak bu talebi kabul edilmemiştir. Sürgünden sonra Çapakçur'a dönmüştür (COA, MVL, 480/141, 698/29). 6 Şubat 1873 tarihinde vefat etmiş olduğu nakledilmektedir (Atalay, 2007, 112; Ayrıca bkz. Demir, 2011, 30-34).

155, 314-316). İkincisi ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunmaktadır. Bu nüshanın baş tarafına, *Vakf-ı Zaviye-i İsfahan Bey der Karye-i Abitor der Kaza-i Çapakçur ve bâ fermân-ı âli fi 26 C. Sene 1276 (20 Ocak 1860) başlığı kaydedilmiştir. Bu tarih, İsfahan Bey Zaviyesi Vakfı adına kayıtlı vakfiyenin 20 Ocak 1860 tarihinde yeni bir nüshasının çıkarılmış olduğunun göstergesidir.*

Söz konusu vakfiye suretinin en üstündeki başlığın altına *işbu vakfiyenin üç aded imzası fersude olduğundan yazılmamıştır* kaydı eklenmiştir. Bu yıpranmış (fersude) imzaların şahitler veya vakfın tescili sırasında onay makamlarının tasdik imzaları ile ilgili olduğu söylenebilir. Kanaatimizce, yıpranmış olup açıkça okunamayan üç imza, vakfiyenin aslında bulunan tasdik/tescil ile ilgili kadı imzalarıdır.

Vakfiyede İsfahan Bey, Arapça ifade ile *Emir İsfahan bin Emir Abdal es-Süveydi el-Emiru bi livai Çapakçur* şeklinde tanımlanmıştır. Açıklama, cami ve zaviyenin onun tarafından yaptırılmış olduğunu, onun ve babasının Çapakçur beyi olduğunu beyan etmektedir. Pek çoğunda görüldüğü şekli ile vakfiye, hamdele ile başlamaktadır. Sadaka-i cariyenin insanı gafletten uyandıracığı, gururdan kurtaracağı ve cennete ulaştıracağı ifade edilmiştir. Bu ifadeleri takiben *muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti pek yakındır (Kuran, 7/56) ve ihsanlarının (sabrılarının) karşılığı Cennet ve ipek libaslardır (Kuran, 76/12). Ne yakıcı güneş görürler orada ne de dondurucu soğuk (Kuran, 76/13) mealindeki ayetler ile Cenab-ı Hak fazl ve ihsanından onlar için hiç bir gözün görmediği ve hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir kimsenin kalbinden geçmediği nimetleri (Cennette) hazırlamıştır* manasındaki hadise (Buhari, *Bed'ül-Halk*, 8) yer verilmiştir. Sonra salve kısmında Hz Peygambere (s.a.v) selat u selam da bulunulmuştur.

Vakfiyenin salve kısmının ardından gelen “emma bad” ifadesinden sonra vakıf varlıklarının kaydedilmiş olduğu asıl bölümün girişi başlamıştır. Burada Abtor Köyü'nün padişahın menşuru temlikname ile onun mülkü olduğu, bağlı mahallerdeki varlıkları, sınırları ve şeri hukuku ile birlikte köyün vakf-ı sahih olarak tahsis edilmiş olduğu açıklanmıştır. Bu kısımda, gelirlerin önce vakıf eserlerin tamir bakımına, vakfedenin kendisine ve kendisinden sonra ailesinden olanların görev alacağı müteveliye, vakıf görevlilerine ve gelip gidenlere harcanması şart koşulmuştur. Ayrıca vakfın idaresi ile ilgili esaslar belirlenmiştir. Bu tespitlere göre vakıf yarı zürri vakıf (yarı aile vakfi) özelliğini taşımaktadır. Vakfiyenin tarih kaydından önceki son kısmında bu vakfi değiştirecek olana lanet okunmuştur.

3.2.Vakıf Mülkleri (Akaratı)

İsfahan Bey, Çapakçur Livası'nın meşhur köylerinden olup padişah fermanı temlikname ile mülkü olan Abtor (Abitor) Köyü'nü, sınırları ve dahilinde kalan bütün varlıkları ile birlikte hukukunu belirlemek suretiyle Allah yoluna halis bir niyet ile vakf, habs, sebil ve tasadduk etmiş idi. Vakfiyesine göre;

Bey değirmeni adı ile tanınmış vakıf değirmenin bütün müştemilatıyla birlikte tamamı,

Bey bağı adı ile bilinen bağın tamamı,

Boya hane adı ile bilinen evin bütün müştemilatıyla birlikte tamamı,

Büyük ahur (İstablı kebîr, hangâh) adı ile bilinen evin bütün müştemilatıyla birlikte tamamı,

Bey Çiftliği adı ile bilinen, tarife gerek olmayacak şekilde çok iyi bilinen arazinin tamamı,

Aynı köyde güneyi Koçi Deresi ve İlanlı Çayırı ve Umumi yol; kuzeyi Hasan Kulu Kömü, batısı Taşlı Dere ve Kütyan Mezrası, doğusu akar su ile sınırlı arazinin tamamı,

Aynı köyde mevcut üç dükkânın sınırları ve bütün müştemilatı ile tamamı,

İsfahan Bey'in köyde yaptırmış olduğu mescit (cami) ve zaviyenin mesalihine hâlis bir niyet ve sâfi bir inanç ile vakf-ı sahih-i şer'i ve habs-i sarih-i mer'i ile vakf ve habs edilmiştir. (VGMA. *EV. d, 582, 582/2, s. 528, sıra 404; Demir, 2014b, s. 44, 45; Tekin, 2013, s. 366-367; Tekin, 2021, s. 314-316).*

Vakfiyesinden anlaşıldığı üzere İsfahan Bey, vakıf akarları arasında yer alan binaları, iş yerlerini, bağı ve arazileri kişisel mülkü olarak tescil ettirdikten sonra vakfetmiştir. Bu akaratın bir kısmı, “Bey” unvanı ile tanınmıştır. Köydeki üç dükkânın, bir boyahanenin, zaviyeye gelip kalanların menzilhane hizmeti için kullanılan bir ahırın/hangâhın mevcudiyeti ve köy arazisinden geniş bir alanın yine aynı köyde kendisi tarafından ihdas edilen cami ve zaviyeye vakfedilmiş olması onun köy ile ilişkisini, belki sancağın idare merkezi olarak da bu köyü seçmiş olduğunu akla getirebilir. Ne var ki, bu konuda bir tespite ulaşılamıyor. Bununla beraber Osmanlı uygulamasında idari merkezin değiştirilmesinin kolay olmadığı bilinmektedir. Bunun için geçerli ve önemli gerekçelerin bulunması yanında taht merkezinden onay alınması da gerekli idi. Tahirlerde idare merkezi ilk tahrir edilip ilgili defterin başına yazılması bir gelenek iken, Abtor Köyü, 1550 tarihli tahriri sırasında en sona kaydedilmiştir. Ayrıca yukarıda bahsedilmiş bulunduğu üzere sancak beyleri, kadimden beri Ribat Köyü'nde ikamet etmekte idiler. 18 Haziran 1560 tarihli hüküm ile Sancak Beyi Sinan'ın haslarına eklenen Ribat/Rabat

Köyü ile ilgili *girüye gelib beyler anda temekkün idegelmişlerdir* ibaresinin tespiti, Osmanlı fethini müteakip o sırada Kale önü mevkiî yakınında bulunan Rabat/Ribat Köyü'nün bir süre idarî merkez olarak kaldığını göstermektedir (COA, A. {DVNS *MHM. d.* 4, s. 88, hüküm. 908). Bununla beraber, vakfiyedeki bilgilere bakılır ise, en azından İsfahan Bey'in zamanında kasabanın en büyük yerleşim birimi olan Abtor Köyü'nün, bir süre için önemli bir ulaşım ve yerleşim merkezi olma özelliğini koruduğu söylenebilir.

3.3. Vakıf Şartları, Gelirleri ve Görevlileri

İsfahan Bey'in belirlemiş olduğu şartlara göre, vakfın varlıklarından olabilecek en iyi bir şekilde elde edilecek gelirlerin, öncelikle cami ve zaviyesinin (imaret) vakıf binalarının tamirine harcanması gerekiyordu. Hayatta olduğu sürece vakfın tevliyet (mütevellilik) vazifesini üzerine almış, bakım onarımdan arta kalan gelirin önce mütevellî maaşının ödenmesine ayrılmasını şart koşmuştu. Bu görevi hayatta olduğu sürece üzerine almıştı. Ölümünden sonra, tevliyet görevinin evlâdının aslahına ve batnen bade batnin (nesilden nesile) evladı evladının aslahına verilmesini, eğer –Allah korusun- bunlardan kimse kalmaz ise, vakfiyedeki şartlara göre, gelirlerin toplanmasını ve dağıtımını şart koşmuştu.

Buna göre;

Mütevellilik (tevliyet ciheti) görevini yapmaya hak kazanan kimseye, vakıf gelirlerinden elde edilen gelirlerin öşrü,

Mescid (Cami) imamına günlük üç dirhem,

Zaviye şeyhine günlük üç dirhem,

Aşçıya (tabbah) günlük iki dirhem tayin edilmesi,

Adları belirlenmeyen diğer görevlilere hal ve görevlerine münasip olan bir şeyler verilmesi,

Arta kalan paranın, hal ve maslahatın icabına göre her gün hazırlanacak farklı türdeki (mütenevvi') yemeklere sarfı, bu yemeklerin fakirlere, mukim veya misafir olup zaviyede kalanlara her gün sabah ve akşam vakitlerinde karşılıksız olarak taksimi gerekiyordu (VGMA. *EV. d.* 582, 582/2, s. 528, sıra 404; Demir, 2014b, 44-45; Tekin, 2021, 315).

Vakfiyede, vakfın belli başlı birkaç görevlisi hakkında bilgi verilmiştir. Diğer görevlilerle ilgili izahat yapılmamıştır. İlerleyen süreçte, bu kadrolar ile ilgili de bazı tespitler yapılabilmektedir. Buna göre, vakfiyede belirlenen görevliler yanında, süreç içerisinde nazır (denetim amiri), hatiplik (hitabet), duaguy (duacı), cabi (vakıf gelirlerini toplayan tahsildar), şeyh-i tabbah (aşçı şefi), sofracı ve ferraş (temizlikçi) kadrosuna sahip kimseler vakfın diğer görevlileri arasında yer almışlardır. Vakıf muhasebeleri ve tevcihlerle (görevlendirme) ilgili kısımlarda bunların görevleri ve tayinleri ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

3.4. 19. Yüzyıl Vakıf Muhasebeleri

Abtor Köyü'ndeki vakıfların 19. yüzyıl öncesine ait muhasebe kayıtlarına ulaşılammıştır. Bu yüzyılda tutulan muhasebe kayıtları ise, pek tabii halk tarafından Çevlik (Aşağı çarşı) mevkiinde sonraları aynı adla inşa ettirilmiş ve halen hizmet vermekte olan cami ile ilgilidir. Bu dönemde tespit edilebilen ilk ve en erken tarihli muhasebesi 22 Ocak 1844-29 Aralık 1845 arası iki yıllık döneme aittir. Vakfın ber vech-i evladiyet Süleyman ve müştereklerinin mütevellileri olduğu bu yıllarda vakıf köylerden vergi yerine aynı olarak alınan buğday, arpa ve darı karşılığında 3037 guruşluk gelir elde edilmiştir. Gelirin 240 guruşu tamir bakım işlerine; 1128 guruşu, mütevellî, imam ve diğer görevli maaşlarına; 981 guruşu vakfedenin şartı gereği evlad-ı vakfa ve 689 guruşu hazineye ödenmek suretiyle tamamı iki yıl içinde harcanmıştır. Ödemelere bakılırsa, bu sırada küçük çaplı bakım onarım işleri de gerçekleştirilmiştir. Gelirlerin önemli bir miktarı ise açıkça belirlenmeyen görevli maaşlarına gitmiştir. Vakıf gelirlerinden arta kalan tutarı da vakfedenin evladına, yani neslinden gelenlere dağıtılmıştır (COA, *EV. d.* 12663, vr. 9a).

Aynı mütevellilerin görev başında olduğu beş yıl sonraki tespitler Şeyh Berekât ve İsfahan Bey vakıflarına aittir. Ancak buraya ikinci vakıf ile ilgili kısımları aktarılmıştır. 1850-1853 yıllarına ait olup dört yıllık bir dönemi içeren bu kayıtlara göre Süleyman (bin Sincar) Bey, kaza müdürlüğü yapmakta iken, kazada mevcut iki vakfın da mütevellisi durumunda idi. Bu muhasebe defterinin başına *Diyarbakir Sancağı'na tâbi Çapakçur kazasında kâin evlâdına meşrûta Şeyh Berekât ve İsfahân Bey cami-i şeriflerinin mütevellileri Süleymân Bey ve vekillerinin sarrâf ve vekilleri Çulcioğlu Hâce İğob hâzır olduğu hâlde marifet-i şer-i şerîf ve sarrâf-ı mersûm marifetiyle almış altı senesi ibtidasından almış tokuz senesi gayetine kadar dört senelik rüyet-i muhâbesidir*” girişi eklenmiştir. Bu tespitlerin devamında, vakfın dört senelik 8216 guruşluk gelir ve gider kalemleri izah edilmiştir. Bu sırada Abtor Köyü'nün adı geçmemekle beraber, vakfiyesinde adlarına yer verilmeyen Yekmal, Gayd, Çevlik ve Topalan köylerinin vergi gelirleri İsfahan Bey Vakfı adına kaydedilmiştir. Bu dönemde vakıf köylerden 8216 guruşluk gelir elde edilmiştir. Bunun 118 guruşu resmi harç olarak kesilmiştir. Dört yıl boyunca vakıf camiinin

görevlileri ve sair giderleri için iki bin guruş harcanmıştır. Ayrıca ayrıntılı izah edilmeyen münferit masraflar için 6048 guruş ödenmiştir. Yekmal, Gayd, Çevlik ve Topalan köyleri vakıf köyleri olarak kaydedilmişlerdir (COA, *EV. d.*, nr. 14888, vrk. 26b).

Tablo 1.

Vâridât-ı an Vakf-ı Şerîf-i İsfahân Bey der Kazâ-i Çapakçûr [an] Livâi Diyârbekir

Köyler	1266/1850	1267/1851	1268/1852	1269/1853
Bedel-i karye-i Yekmâl tâbi-i Çapakçur	250	250	250	270
Bedel-i karye-i Gayd tâbi-i Çapakçur	150	250	250	270
Bedel-i karye-i Çevlik tâbi-i Çapakçur	200	1200	1200	1300
Bedel-i karye-i Topalan tâbi-i Çapakçur	376	0660	0660	680
Yekûn (Toplam Gelir) 8216=	976	2360	2360	2520
(Toplam Gider) 8216				
118	Ba irâde-i seniyye altmış sekiz senesinin iâne-i umûmiyesi tenzîl olunan			
8098 (Kalan)				
2000	Câmi-i şerîfin dört sene zarfında vukûbulan ehl-i mürtezika ve sâiri			
6098	Münferiden masârifâtı tenzîl olunan			

Süleyman bin Sincar ile Muhammed bin Hamid'in müştereken vakıf mütevellisi olduğu 24 Temmuz 1861 tarihli bir ilamda, köydeki vakıf araziler hakkında *Abtor Karyesi (Köyü) tobrağında kâin malûmu'l-hudud yüz elli keyl-i⁹ Çabakçuri tohum istiab ider çend kitâ (birkaç parça) tarla ve mezkûr Abtor Karyesi hududu haricinde cânibi kıblesinde (güneyinde) vâki kezâlik malûmu'l hudud tahminen otuz keyl-i Çabakçuri (Çapakçur kilesi) tohum istiab ider çend kitâ tarla ve taraf-ı garbisinde (batısında) Çevlik Karyesi'nde (köyünde) dahi kezâlik malûmu'l-hudud tahminen yigirmi keyl-i Çabakçuri tohum istiab ider çend kitâ tarlalar* bilgi verilmek suretiyle vakıf arazilerin bu köyleri de içine aldığına işaret edilmiştir (DŞSD, 3695-55; Çapak, 2021, s. 63).

Yaklaşık on üç sene sonrasında, vakfın h. 1282/27 Mayıs 1865-15 Mayıs 1866 senesi geliri 1622,5 guruş olmuştur. 13 Mart-12 Haziran 1868 arasında ise bu gelir 764 guruş olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllarda gelirlerin nereden ve hangi kalemlerden elde edilmiş olduğu izah edilmemiştir. Ayrıca önceki yıllara kıyasla bu sırada yıllık gelir ortalamasında dikkat çekici bir düşüş yaşanmıştır. Bu tespitlerin, Süleyman Bey'in görevlerinden el çektilmiş olduğu tarihten bir sonraki yıla ait olması dikkat çekicidir (COA, *EV. d.*, 19819, s. 2, 7). Çapakçur Kazası'ndaki İsfahan Bey Vakfının, 13 Eylül-12 Aralık 1869 arası iki aylık muhasebesi ise, 619 guruş olmuştur. Anlaşılabacağı üzere, bu sırada vakfın gelirlerindeki düşüş devam etmiştir (COA, *EV. d.*, 21515, s. 2).

H. 1287/13 Mart 1871-12 Mart 1872 yılında, Evkaf Nezaretine mülhak¹⁰ ve itâma meşruta (yemek vermeye tahsis edilmiş) vakfın mütevellileri halen Süleyman, Derviş ve Aziz idi. Vakfın bir yıllık gelir gideri aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir (COA, *EV. d.*, 19407, s. 59).

Tablo 2.

1287/13 Mart 1871-12 Mart 1872 Tarihli Bir Yıllık Vakıf Muhasebesi

(Gelirler)	Gelir Kalemi
13756 guruş 08 para,	Çevlik, Gayd, Yekmal, Kurudere ve Topalan (köylerinin vergi geliri) bedeli
(Giderler)	
9200 guruş 36 para	Masarıf ve mürettebat-ı hazine
4555 guruş, 28 para,	Ber muceb-i vakfiye itam-ı taama (yemek yedirilmesi masrafı olarak) terk
Masarıf ve mürettebat-ı hazine (Giderlerin Açılımı)	
Masarıf ve mürettebat-ı hazine (Giderlerin Açılımı)	
Guruş	Masraf kalemi
1000	İmam efendi ücreti
0600	Ba vazife-i muayyene zaviyedar
1500	Mütevellileri Derviş Süleyman ve Aziz
0900	Ubûrîn ve ferrâşîn (Geçici konuklar ve süpürgeciler)
0220	Kandil ve Şamandıra

⁹ Keyl, Hacim ölçü birimleriyle ölçülerek işlem gören mal. Buğday, arpa, pirinç gibi tahıllar ile tuz, hurma, kuru üzüm keyli mallar olarak kabul edilmiştir (Gözübenli, 2002, 361-362).

¹⁰ 1250 (1834) yılının ortalarından itibaren mütevellileri ve muhasebecileri mevcut olan vakıfların mütevellilerine belirli bir maaş bağlanarak bu tür vakıflar Evkaf Nezaretine ilhak edilmeye başlanmıştır (HH, 27292; Öztürk, 1995, 523).

Ara toplam	4220
120	Loğkeş ücreti
430	Hasır ve keçe baha
450	Kilim baha
1420	Mescid ile duvarları tamiri
840	Su yolu tamiri
(İkisi toplamı)	7480
0650	Tekye tamiri
0170	Mescid ve tekye havlısıyla mümşa (?) tathirine (çevre temizliğine)
0250	Müteferrika (Muhtelif giderler)
0520 guruş 24 para	Maaş-ı muharrer
130 guruş 12 para	Harc-ı muhasebe
	1720

(Genel toplam) 9200 guruş 36 para

Kaydedilmiş olduğu üzere, Evkaf Nezaretine mülhak yani nezaretin kontrolü altında idare edilmekte olan bu vakfın gelirleri, yukarıda adı geçen beş köyün vergi gelirlerinden elde edilmiştir. Gelirler, itama meşruta yani o dönemde vakfın zaviyesine gelen gidenlerin gıda/yemek masrafının karşılanmasına tahsis edilmiştir. Vakfiye şartlarına binaen, diğer harcamalar da karşılanmıştır. Bu durumda, tekye ya da zaviyenin faaliyette olduğuna hükmetmek gerekiyor. Böylece halen Aşağı Çarşı'da mevcut camiin (mescidin) ve tekeyesinin maaş, tefrişat ve temizlik işlemleri halledilmiştir. İmam, zaviyedar, müteveli, ferraş, loğkeş gibi görevlilere maaş ödenmiştir. Mescidin tefrişatı, hasır, keçe ve kilimleri yenilenmiştir. Zaviyeye (tekyeye) gelen gidenlere verilen yemeklerin dağıtımına devam edilmiştir. Daha önce 1262/1846 ve 1271/1854 tarihlerinde gerçekleştirilen tamir bakımının ardından, bu defa h. 1287/1870-1871 arasında mescidin duvarları ve su yolu ile mescidin içinde veya çevresinde mevcut olduğu anlaşılan tekeyenin tamir-bakımı gerçekleştirilmiştir

3.5. Vakfa Görevli Tayini ve Vakıf Görevlileri ile İlgili Şikayetler

Mayıs 1548 tarihli vakfiyesi ve 1550 tarihli icmal defterinin tescilinden sonra, bu vakıfla ilgili yaklaşık yüz elli yıllık bir karanlık, bilinmeyen bir döneme girilmiştir. Bu yüz elli yıllık süreç hakkında bir bilgi kırıntısına rastlanmamıştır. Ancak 17. yüzyılın sonlarında 1690 yılından itibaren görevli tayini, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren vakıf muhasebeleri, görevlileri ve vakfın mülkiyeti ile ilgili şikayetlere ulaşma imkanı elde edilmiştir. Vakıf Mütevellisi Süleyman Bey hakkında vakıf arazilerle ilgili uygulamaları dolayısıyla yapılan şikayetler, 1860'lı yıllarda başlayıp ölümünden sonra 1912 yılına kadar devam etmiştir.

Vakıfla ilgili 17. yüzyılda görülen en erken tarihli tespitler, 3 Aralık 1690-1 Ocak 1691 aralığında gerçekleştirilen görevlendirmeler (tevcihler) ile ilgilidir. Buna göre, bir aylık tarih aralığında bu vakfa ait mescidde ferraşlık yapmakta olan kişinin terk-i vazife etmesi dolayısıyla yerine Fatih oğlu Mehmed tayin edilmiştir. Bu sırada duaguy (duacı) Yahya'nın görevi uzatılmış ve cabilik görevi de kendisine tevdi edilmiştir. Üç akçe yevmiyeli Vakıf Mütevellisi ve Nazırı Seyyid İbrahim'in vazifesi yenilenmiştir. Camide şeyh-i tabbah (aşçı şefi) olan Sultan'ın fevtinden yerine Veli tayin edilmiştir. Camiim imam hatibi Adem'in ölümü dolayısıyla vazifesi Seyyid İbrahim'e verilmiştir.

Yaklaşık on yıl sonra, Kadı Mehmed'in arzı ile 16 Ağustos-14 Eylül 1700 tarihinde vakıf tekeyesinin mütevellisi Ali'nin vazifesi uzatılmıştır (VGMA, HD, 1098-58, s. 205). Daha önce mütevellilik, nazır, imam hatiplik gibi görevleri üstlenmiş İbrahim bu tarihlerde vefat etmiştir. Diyarbekir Sancağı Çapakçur Kazası Abtor Zaviyesi Zaviyedarı İbrahim'in vefatıyla mahlulü Şeyh Mehmed'e tevcih edilmiştir. Bu tevcihe dair 25 Ekim 1700 tarihli buyulduya göre “Çapakşûr'da Abtor Zaviyedârı İbrâhîm fevt olub zâviye-i mezbûr ve tevliyet mahlûl kalmağın zâviye-i mezbûra talîm-i sıbyân şartıyla bu dâilerine sadaka ve ihsan buyurulmak babında...” Şeyh Mehmed talepte bulunmuştur. Talep üzerine taht merkezindeki vakıf kayıtları incelenmiş, *Vakf-ı Zaviye-i Ab-ı Tahûr der Çapakçur. İbrâhîm Efendi, müteveli ve zâviyedâr, yevm 7. Vech-i meşrûh üzere defterde mestûrdur. Emr ü fermân saadetlû sultanımındur*” kaydı çıkarılmıştır. Buna göre “fevti (İbrahim'in ölümü) vâki-i ise (Şeyh Mehmed'e) tevcih olunmak buyruldu” emri ile ölüm gerçekleşmiş olduğu için 25 Ekim 1700 tarihli tayin onaylanmıştır. Vazife kaydında yer alan talimi sıbyan ifadesinden hareketle bu dönemde zaviyedarlık yapmakta olanların, çocukların eğitimi ile de ilgilenmek durumunda oldukları anlaşılmaktadır (AE. SMST II, 35/ 3443). Bu yıllarda Çapakçur'da mevcut Ilıca Vakfının adı da bir tevcih kaydı dolayısıyla ilgili deftere kaydedilmiştir.¹¹

¹¹ 1115 /17 Mayıs 1703-5 Mayıs 1704 aralığında geçen ancak kesin tarihi gösterilmeyen bir yıl içinde Çapakçur Kazası'nda mevcut Ilıca nam vakfın mütevellisi olmağa Hâfız Seyyid Ahmed'e bir akçe vazife ile tevcih olunub görevlendirme yapılmış olduğu kaydedilmiştir (VGMA, HD, 1098-58, s. 205).

Eylül 1704'te on akçe yevmiyeli vakıf cabisi (tahsildar) Seyyid Yahya'nın görevi uzatılmıştır. Ancak bir ay sonra Ekim 1704'te vakfın cabisi ve duacısı Seyyid Yahya'nın ölümü üzerine, cabilik oğlu Seyyid İbrahim'e, duacılık ise 1 akçe yevmiye ile diğer oğlu Mehmed'e inayet olunmuştur. 25 Nisan-24 Mayıs 1705'te daha önce imam hatiplik yapmakta olan Seyyid İbrahim'in görevi yenilenmiştir. 20 Eylül 18 Ekim 1705 aralığında vakfın zaviyesinde yarım akçe yevmiye ile nazırı (denetim amiri) Yahya'nın fevtinden vazifesi Osman'a tevcih olunmuştur. Bu sırada zaviyeye yeni görevlilerin tayinine de ihtiyaç duyulmuş; yarım akçe yevmiye ile Ahmed'e tabbah ve sofracılık hizmeti, yarım akçe yevmiye ile Hüseyin'e ferraşlık (süpürgecilik) görevi verilmiştir. Cami ve zaviyenin mütevellisi ve Şeyhi Ali'nin fevtinden oğlu Mehmed'e; imamı İbrahim'in ölümü üzerine Veli'ye görev verilmiştir. Kadroların durumuna dikkat edilir ise, bu sırada cami/mescid ve zaviyesi tam kapasite çalışmış ve bölgesinde dini ve sosyal hizmet bakımından etkin rol oynamıştır (VGMA, HD, 1098-58, s. 205).

Yukarıdaki tarihlerden sonraki yaklaşık otuz iki yıllık süre boyunca vakıf ile ilgili tevcihat kayıtlarına ulaşılamamıştır. Bu süreci müteakip 30 Aralık 1737 tarihinde gerçekleştirilen görevlendirme ile *İsfahan Bey'in bina eylediği Tekye Camii Vakfının tevliyeti aslah evlada meşrut olub ber müceb-i şart-ı vâkıf babası Şemsihan'ın mahlûlundan mutasarrıf olan Ali fevt olub mahlûlundan [vakıf] evladından Ali Halife'ye (mütevellilik görevi) inayet* olunmuştur. Hemen sonra 16 Eylül 1738 tarihli tevcih ile *Abitor nâm karyede İsfahan Bey binâ eylediği câmi harâba müşrif olub tamîr olundukda imâma muhtâc olmağla ciheti Seyyid Ahmed'e müceddeden buyurıldı* verilmiştir (VGMA, HD, 1094-75, s. 142). Adı geçen Ali Halife uzun süre görev yapmış olmalı ki, 11 Ağustos 1758 tarihinde beratı yenilenmiştir (VGMA, HD, 1092-96, s. 185)¹².

25 Mayıs 1791 tarihli tevcih kaydına göre, vakfın tevliyetini üzerinde bulunduran İbrahim'in vefatı üzerine, talebi üzerine oğlu Ali'ye görev verilmiştir. Ancak Ali, yaklaşık bir yıl sonra vefat etmiş, 29 Mayıs 1792 tarihli berat ile yerine oğlu İbrahim tayin edilmiştir. 17 Ekim 1794 tarihli ve vakıf mütevellisine ait bir başka arzıhal ile Zaviye Şeyhi/Zaviyedarı Mehmed'in kısa süre önce vefatına binaen, zaviyedarlık vazifesinin kardeşi Ali ve oğlu Mustafa'ya müştereken verilmesi talep edilmiştir. Aynı tarihli beratı ile Zaviye Şeyhi Ahmed'in ve kardeşi Hasan'ın vefatı dolayısıyla oğulları Sadık ve Ali müştereken babalarının yerine tayin edilmişlerdir (VGMA, EV, d, 537-135/270; Demir, 2014b, s. 42, 48-50).

1840 yılının ortalarında vakfın mütevellisi Şemsihan b. Cihangir idi. Bu sırada, Âmid sakinlerinden Mollâ İbrahim b. Mehmed, İsfahan Bey vakıflarının şart-ı vâkıf üzere evlâdından bilfiil mütevellisi olan Şemsihan b. Cihangir'e dava açmış; beratı gereğince hakkı olan günlük on gurusun vakfın mahsûlünden karşılanmasını talep etmiştir. Şemsihan ise, "vakıf geliri ancak mescidi ve tekyesine, mescidin tamir-bakımına ve vazifelilerine yeter, Molla İbrahim'in vazifesini karşılayacak ziyâde geliri yoktur" itirazında bulunmuştur. İnceleme sonucunda vakfın gelirlerinin yeterli olduğu anlaşılmış, *mescidin tamir ve termîmi ve tekyenin harc ve masraftı ve erbâb-ı vezâîfin vazifesi verildikten sonra her ne fazla kalır ise zevâid-i vakıfdan mezbûr Mollâ İbrahim'in vazifesini edâ etmeye* iki tarafın razı edilmesi üzerine 25 Ağustos 1840 tarihli yazı ile kendilerine resmi tebliğ yapılmıştır (DŞSD, 3715- 30a-2; Çapak, 2021, s. 80).

H. 1275/1858-1859 tarihli tespitlere göre, ahalden birkaç kişiye icara verilen iki yüz kilelik belli sayıdaki vakıf tarlanın icar bedeli olarak belirlenen bir yıllık gelirin dokuzda biri, İsfahan Bey'in evkâfına evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevellî olan Muhammed oğlu Hamid Bey'e ödenmemiştir. Şikayet üzerine Diyarbekir (Amid) Mahkemesince icar bedelinin ödenmesine karar verilmiş ve buna dair 25 Ekim 1858 tarihli bir ilam çıkarılmıştır (DŞSD, 3748-5a-6b; Çapak, 2021, s. 96).

Yukarıdaki tarihten kısa bir süre sonra, Abtor Köyü İsfahan Bey Tekyesi ve Camii Vakfının *ber vech-i meşrûta ve nisf-ı hisse-i tevliyet cihetine mutasarrıf evlad-ı vâkıfdan* Selim'in vefatı üzerine 21 Eylül 1859 tarihli ilam emri ile mütevellilik gelirinin yarı hissesi, vakfın aslah ve erşed evladından Muhammed bin Hamid'e verilmiştir. Bu vesileyle tevcih sırasında zaviye yerine vakfın tekyesinden bahsedilmiştir. Esasen ikisi arasında pek bir fark da yoktur (DŞSD, 3748-22; Çapak, 2021, s. 97).

Adı geçen Muhammed bin Hamid'in birkaç yıl kadar vazifesine devam etmiş olduğu anlaşılmaktadır. 1861 tarihli bir tespitte göre, halen beldesinde bulunmayan (gaibi ani'l-beled) Süleyman bin Sincar Bey ile yine Çevlik ahalisinden Muhammed bin Hamid, müştereken vakıf zaviyesinin mütevellisi idiler. Çapakçur Nahiyesi Çevlik Köyü ahalisinden Ömer Bey ibn Sincar Bey (Süleyman Bey'in kardeşi) ile Çevlik ve Madrak köylerinin ahalisinden bir kısmı, bu ikisi mütevellinin eyalet arazi memuru Muhammed Efendi ile birlikte Abtor Köyü'nde yüz elli Çapakçur kilesi tohum ekilen birkaç parça tarla, köyün sınırları haricinde ve kible tarafında otuz Çapakçur kilesi tohum ekilen tarlalar ve Abtor'un batı tarafında mevcut yirmi kilelik birkaç tarlanın *rakabesi arâzî-i mirîyeden olub ve aşar-ı şer'îyesi iş bu mezbûr Muhammed Çavuş mütevellisi olduğu zâviye-i mezbûreye meşrûat vakf olduğu halde mine'l-kadim eben an-ceddin taht-ı tasarruflarımızda olub zirâ'at iderek aşar'ı şer'îyesini mültezimi bulunan kimesneye ödedikleri, bâ izn-i sultan temlik (resmi olarak olarak mülk) olunmaksızın arazi-i mevkûfadan olmak üzere müdahale ederek ziraat yapmalarını engelledikleri ve zorla kırk üç*

¹² Bu devre ait bazı tevcihat kayıtlarını ulaştıran arkadaşım Sayın Doç. Dr. Celalettin Uzun'a teşekkür ediyorum.

bin dört otuz otuz beş kuruluşlarına el koydukları iddiasıyla şikâyetle bulunmuşlardır. Müteveli *Muhammed Çavuş (ise) cevabında gaib-i mezbûr Süleyman Beg ile müştereken İsfahan Beg Zaviyesi mütevellisi olub karye-i mezkûrun zâviye-i mezkûraya meşrûta olan aşar-ı bedelini cânib-i hazineden ahz eylediklerini ve tarlaha-yı mahdude-i mezkûranın aşarı gibi rakabesi (mülkiyeti) dahi mütevellisi olduğu zâviye-i mezbûrenin vakfi olduğunu bildirmiştir. Amid Mahkemesi ise, müteveli Muhammed Çavuş'un dayandığı vakıf senedindeki hükümleri görmezden gelerek muhalefet etmek suretiyle ahaliyi haklı bulmuş ve tarlaların rakabesi arâzi-i mîriyyeden olub ve aşar-ı şer'îyesi iş bu mezbûr Muhammed Çavuş'un tarlaha-yı mahdude-i mezkûra temlik olmaksızın zâviye-i mezkûraya mevkûfdur dimesi iltifâta şâyân olmadığı kararına varmak suretiyle 24 Temmuz 1861 tarihli bir ilamı çıkarmıştır. Fakat bu karar, ilerleyen süreçte vakıf mülklerle ilgili olarak vakıf idaresi ile ahali arasındaki tartışmaların daha da alevlenmesine yol açmıştır. (DŞSD, 3695-55; Çapak, 2021, s. 106,107). İsfahan Bey, söz konusu arazilerin mülkiyetine ait resmi temliknameyi aldıktan sonra, yarı aile vakfi ve sahih ve şeri bir vakıf olarak bunları vakfetmiş ve vakfiyesi ile tescil ettirmiş iken, bu karar aksi yöndeki tartışmalara zemin hazırlamıştır (VGMA. EV. d, 582, 582/2, s. 528, sıra 404; Demir, 2014b, 44-45).*

Vakfın mülkiyeti ile ilgili davaların gündemde olduğu bu sırada, İsfahan Bey Zaviyesi Vakfının nısıf hisse şeyhlik ve zaviyedarlık cihetinin gelirlerini ve vazifelerini Timur, Muhammed ve Mustafa'nın oğulları Bahaeddin ve Musa halifeler birlikte tasarruf etmekte idi. Bu arada Timur'un ölümü üzerine, boşta kalmış olan görev hissesi, 19 Kasım 1861 tarihli emirle Çevlik'te mukim oğulları Şerif ve Murad beylere tevcih edilmiştir (DŞSD, 3695-39; Çapak, 2021, s. 105, 106). Bu sırada vakfın nısıf hisse tevliyet (mütevellilik) vazifesini yürütmekte olan Muhammed (Çavuş) Halife bin Hamid'in berati, 1 Temmuz 1862 tarihinde yenilenmiştir (DŞSD, 3695-86a; Çapak, 2021, s. 115). Ayrıca bu yıllarda Evkaf Nezaretine mülhak Çapakçur Kazası Abtor Köyü İsfahan Bey Tekyesi ve Cami-i Şerif Vakfının tevliyet cihetine mutasarrıf evlâd-ı vâkıfdan Süleyman Bey, yedinde (elinde) bulunan bir kıta âtik berat-ı âlisinin tecdidini (mevcut görevinin devamını) rica ve iltimâsında bulunmuş ve 1 Temmuz 1862 tarihli yazı ile berati yenilenmiştir.¹³

Yukarıda kaydedildiği üzere, bu sırada ahali ile vakıf idaresi arasında vakfın mülkiyetine dair çatışmalar devam etmekte idi. Amid Mahkemesi, vakıf malların mülkiyetinin devlete ait olduğuna karar vermiş ve bu karar vakıf varlıkları için önemli bir darbe oluşturmuştur. Ancak bir süreden beri müştereken vakıf tevliyetini üzerinde bulunduran Muhammed bin Hamid ile Süleyman Bey, ilgili karara karşı davalarına devam etmişlerdir. Nihayet, vakfiyesindeki kayıtları tasdik ettirmek suretiyle vakıf arazilerin İsfahan Bey'in mülkü, sahih ve şeri vakıf olduğunu tekrar tescil ettirmişlerdir. Bu tescilde, 1550 tarihli tapu icmal defterinin Abtor Köyü ile ilgili kısmında, *Abtor Karyesi'nin on üç bin altı yüz seksen dokuz (53686 olmalı) akçe yazı ile mülkiyetine mülknâme-i hümâyün ve vakfiyetine vakıfnâme şerayiti meşhun-ı ibraz olunduğu deyu tahrir-i defter olunmuş bulunması* önemli bir delil olmuştur. Kayda binaen, bu vakfın mülkiyetine dair Evkaf Nezaretince Defterhâne-i Âmireye yazılan ve 1550 tarihli tapu icmal defterinin Abtor Köyü ile ilgili kısmının ve vakıf muhasebesinin derkenarına eklenmesi talebiyle 5 Kasım 1863 tarihli önemli bir ilmühaber verilmiştir (Bkz. Ek. 2; KKA, TD, 309, vr. 9b; Söylemez & Demir, 2010, s. 298; Demir, 2014b, s. 46-47).

Tablo 3.

19. Yüzyılda Bazı Vakıf Görevlileri ve Tespit Edilebilen Görev Dönemleri

Yıl	Görev	Görevli Adı
1690-1691	Ferraş (Süpürgeci)	Fatih oğlu Mehmed
1690 öncesi-Ekim 1704	Duacı ve Cabi	Seyyid Yahya
1690 öncesi-1691	Tabbah	Sultan'ın vefatından Veli'ye
1690 öncesi	İmam Hatib	Adem
1690'öncesinden-1700	Müteveli ve Nazır, İmam-Hatib, Zaviyedar	Seyyid İbrahim
1700-1705'ten itibaren	Zaviyedar	Seyyid İbrahim'in vefatından Şeyh Mehmed'e
1700'de	Müteveli	Ali (Süre uzatma)
Ekim 1704-1705'ten itibaren	Cabi	Seyyid Yahya'nın vefatından oğlu Seyyid İbrahim'e
Ekim 1704-1705'ten itibaren	Duacı	Seyyid Yahya'nın vefatından oğlu Mehmed'e
Mayıs 1705'ten itibaren	İmam Hatiblik	Seyyid İbrahim

¹³ Der-i devlet-kemine arz-ı da'i-i keminelendir ki

Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyün-ı mülükâneye mülhak evkâfdan Çabakçur Kazası'nda Abtor Karyesi'nde vâki İsfahan Beg Tekyesi ve Cami-i Şerif-i Vakıfından olmak üzere vâzife-i muayene ile ber vech-i meşrût tevliyet cihetine bâ berat-ı şerif-i âli mutasarrıf olan evlâd-ı vakıfdan iş bu bâis-i arz-ı ubûdiyet Süleyman Beg hâlîfe daîleri el-hâletü hâzihi ber hayat olub, yedinde bulunan bir kıta âtik berat-ı âlisinin tecdidini rica ve iltimâsında bulunmuş olmağla, mezbûr Süleyman Hâlîfe daîlerinin bir kıta-ı atik berat-ı âlisinin tecdidıyla yedine müceddeden bir kıta berat-ı şerif-i âlişân sadaka ve ihsân buyurmak ricâsıyla bi'l-iltimâs pây-e iler-i serir-i alâya arz ve ilâm olundu. El emru li-veliyi'l-emr. 3 Muharrem Sene 1279 /1 Temmuz 1862 (DŞSD, 3695-86b; Çapak, 2021, s. 115).

Ekim 1705'ten itibaren	Zaviye Nazırı	Yahya'nın vefatından bir süre sonra Osman'a
Ekim 1705'ten itibaren	Aşçı ve sofracı	Ahmed
Ekim 1705'ten itibaren	Ferraşlık (Süpürgecilik)	Hüseyin
Ekim 1705'ten itibaren	Mütevellilik	Şeyh Ali'den oğlu Mehmed'e
Ekim 1705'ten itibaren	İmamlık	İbrahim'den Veli'ye
1737 öncesinde	Mütevellilik	Şemsihan'dan oğlu Ali'ye
Aralık 1737-1758	Mütevellilik	Ali'den vakıf evladı Ali Halife'ye
Eylül 1738'den itibaren	İmamlık	Ahmed
Mayıs 1791- Mayıs 1792	Mütevellilik	İbrahim'in vefatından oğlu Ali'ye
Mayıs 1792'den itibaren	Mütevellilik	Ali'nin vefatından oğlu Ali'ye
Ekim 1794'ten itibaren	Zaviyedarlık-Şeyhlik	Mehmed'in vefatından müştereken oğlu Ali ve kardeşi Mustafa'ya
Ekim 1794'ten itibaren	Zaviyedarlık-Şeyhlik	Ahmet ve kardeşi Hasan'ın yerine oğulları müştereken Sadık ve Ali'ye
1840'ta halen görevli	Mütevellilik	Şemsihan b. Cihangir
1844 -1872 arası	Mütevelli (Müşterek)	Süleyman b. Sincar
1858 -1868 arası	Mütevelli (Müşterek)	Muhammed b. Hamid
Eylül 1859- 1862	Mütevellilik	Selim'in vefatından (nısf hissesi) Muhammed bin Hamid'e
Kasım 1861 öncesi	Zaviyedarlık-Şeyhlik	Timur, Muhammed ile Mustafa'nın oğulları Bahaeddin ve Musa
Kasım 1861'itibaren	Zaviyedarlık-Şeyhlik	Muhammed, Timur oğulları Şerif ve Murad ile Mustafa'nın oğulları Bahaeddin ve Musa
1865	Mütevellilik	Mehmed Tahir ibn Mehmed
1867	Zaviyedarlık	Şerif Bey ibn Timur Bey
Ağustos 1868	Mütevellilik	Muhammed bin Hamid'in vefatından nısf hissesi kardeşi Derviş Halife ve büyük oğlu Abdülaziz'e müştereken verilmiştir
1871-1872	Mütevelli (Müşterek)	Derviş
1871-1872	Mütevelli (Müşterek)	Aziz
Nisan 1896	Müderrislik, imam hatiplik	Şehabettin Efendi

Söz konusu tescilden sonra, İsfahan Bey'in vakıfları ile ilgili problemler ve tartışmalar son bulmamıştır. Bir başka anlaşmazlık kaydına göre, Çapakçur Nahiyesi'nin Madrak Köyü ahalisinden olan Mehmed Tahir ibn Mehmed Bey, Şeyh Berekât ve İsfahan Bey Vakfı mütevellisi idi. Bu sırada, Diyarbakır'ın Aziziye Camii Mahallesi'nde mukim iken vefat eden Zülfi Efendi bin İsmail ibn Abdullah'ın zimmetinde vakfa ait bir miktar para kalmıştır. Mehmed Tahir Bey, ölen kişi adına ödenmesi gereken bin beş yüz kuruşun onun mirasından karşılanmasını talep etmiştir. Ancak mahkemenin 12 Nisan 1865 tarihli kararı ile davası kabul görmemiştir (DŞSD, 3713-69; Çapak, 2021, s. 138).

Yaklaşık iki yıl sonrasında ait bir şikâyet başvurusunda ise, Çapakçur Nâhiyesi'ne bağlı Sinsor Köyü ahalisinden Şerif Bey ibn Timur Bey, vakfın zaviyedarlığı karşılığında senelik altı yüz kırk dokuz guruş hesabı ile altı senede üç bin sekiz yüz doksan sekiz guruşluk para almaya hak kazandığını, bu meblağın dokuz yüz kuruşunu parça parça halinde kardeşi Murad Bey'in aracılığı ile borcuna karşı kullandığını kaydetmiştir. Ancak geri kalan iki bin dokuz yüz doksan yedi guruşluk alacağına vakıf mütevellisi Muhammed bin Hamid Bey tarafından haksızlıkla el konulmuş olduğunu ileri sürmüştür. Muhakeme sonrasında Şerif Bey'e bin beş yüz guruş ödenmek suretiyle anlaşma sağlanmış buna dair Amid Mahkemesinin kararı ve 24 Mayıs 1867 tarihli ilamı ile dava kapatılmıştır (DŞSD, 3691-101a; Çapak, 2021, s. 140).

Yukarıda bahsi geçen mütevelli Muhammed bin Hamid, 1868 yılının ortalarında vefat etmiştir. Onun ölümü dolayısıyla nısf hisse tevliyet vazifesi, anne baba bir kardeşi Derviş Halife'ye ve büyük oğlu Abdülaziz'e tevcih edilmiştir. Buna göre vakfın hukukuna riayet, işlerini idare, hayratının imarı, vâkıfın belirlemiş olduğu şartlarına dikkat, yıllık muhasebesini görmek ve muhasebesini hazırlayıp defterini göndermek gibi muayyen şartlar karşılığında, adı geçen görev, 15 Ağustos 1868 tarihli berat ile her ikisine müştereken verilmiştir (Tekin, 2021, s. 315; Tekin, 2013, s. 369, Çapak, 2021, s. 80). Abdülaziz'in mütevelli tayiniyle ilgili beratında vazifelerinden birinin de camii onarımı ile ilgili olduğu tescil edilmiştir. Çapakçur ahalisince hazırlanmış 15 Nisan 1912 tarihli bir şikâyet yazısında ise, Çevlik Kasabası'nda mukim şeriye başkatibi Abdülaziz Efendi'nin, daha önceleri hakkında pek çok şikâyetler yapılan Kaza Müdürü ve Vakıf Mütevellisi Süleyman Bey'e yardım ve yataklık yapmış olduğu ileri sürülmüştür (COA, ML. EEM, 962/31-1). Diğer taraftan Çapakçur şer'iyye memurlarına ait 18 Haziran 1914 tarihli yoklama listesinde, 1862 doğumlu, aylık 400 guruş maaşlı, şer'iyye Başkatibi İsfahan Beyzade Abdülaziz'in 10 Temmuz 1912 tarih ve 6 numaralı bir yazışmasından bahis vardır. Bu kişinin aynı adlı

vakıf görevlisi olması kuvvetle muhtemeldir. Eğer öyle ise, vakıf evladından olması hasebiyle Abdülaziz Efendi'nin daha altı yaşında iken, vakıf gelirinden hissedar olduğu söylenebilir (Işık, 2011, 194).

Bu yıllarda İsfahan Bey Camiinde görev üstlenen önemli zatlardan biri de Şehabeddin Efendi'dir. Bu zat, babasının vefatı üzerine, 14 Nisan 1896 tarihinde, 35 yaşında iken, cami ile ilişkili medresesinde fahrî olarak müderrislik görevini ifa etmeye başlamıştır. Yine aynı tarihte, Çevlik merkezindeki caminin mütevellisi tarafından kendisine yıllık 600 kuruş maaşla imamlık hatiplik vazifesi verilmiştir. Böylece, müderrislik, imamlık ve hatiplik görevini eş zamanlı olarak yürütmüştür. Molla Şehabeddin Efendi, daha sonra 12 Nisan 1910 tarihinde kazanın ileri gelen ümerâ ve ahalsi tarafından Çapakçur Kazası Müftülüğü'ne seçilmiştir (Işık, 2011, s. 192, 207).

Vakıf mütevellisi Süleyman bin Sincar'dan nice sonra, bin dokuz yüzü yılların başında, vakıf idaresi ve ahali arasında İsfahan Bey'in vakıfları ile ilgili itirazlar ve şikayetler yeniden alevlenmiştir. Bunlardan bir kısmı, vakıf evladından olanların birbirlerini şikayeti ile ilgilidir. Bu şikayetlerden birinde, *Çapakçur Kazası'nda ceddinin inşa-gerdesi olan cami-i şerif ve zaviyenin mahlûl olan nısf-ı mütevelliliğini müteveffızandan (sözü geçen ileri gelenlerden) olan Süleyman bin Sincar Ağa hile ve desise ile uhdesine tevcih itirdiği muahharan (daha sonra) tezahür iderek (ortaya çıkararak) nısf-ı mezkûr (yarım hisse) cânib-i evkâfdan zabt ve idâre olunmuş olduğu halde bu kerre merkûmun oğulları Şeyh Ali ve Hurşîd beyler kendi uhdelerine tevcih etdirmeğe çalışmakta olduklarından bahisle bazı ifâdât ve müstediâtı hâvi İsfahan Bey bin Emir Abdal soyundan Derviş bin İsmâil Hakkı mühriyle (4 Safer 1321/2 Mayıs 1903 tarihi) bir arzihal vasıtası ile Dahiliye nezaretine şikayet ve talepte bulunulmuştur. Vakfedenin neslinden İsmail Hakkı oğlu Derviş'in şikayeti, gereği icra edilmek üzere, kazanın bağlı olduğu Bitlis Valiliği'ne bildirilmiştir (COA, DH. MKT, 701/4).*

Benzer şikayetler daha sonra da devam etmiş; yaklaşık dokuz yıl sonra, İsa Bey oğlu Hüsnü ve yetmiş iki arkadaşı tarafından 15 Nisan 1912 tarihli ve iki sayfalık bir dilekçe ile Bitlis Vilayeti'nin Çapakçur Kazası'nda bulunan İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı olan arazinin genişletilerek yedi köy ve mezraanın vakfa dahil edildiğine dair Maliye Nezaretine itirazda bulunulmuştur. Bu itiraza göre, Bitlis Vilayeti'nin Genç Sancağı'na mülhak Çapakçur Kazası'nın Abtor Köyü'nde İsfahan Bey tarafından inşa edilmiş cami ve zaviyesine ait vakıf arazisinin Bey Değirmeni, Bey Bağı, Bey Çiftliği, güneyden Koçı Deresi, İlanlı Çayırı, Umumi yol, Taşlı Dere, Köşyan Mezrası ve akar su ile sınırlı olduğu 955/1548 tarihli vakfiyesinde (VGMA. EV. d; 582, 582/2, s. 528, sıra 404) belirlenmiş idi. Daha önce ahaliyi öldürme, sürgün ve zulmü ile meşhur eski kaza müdürlerinden müteveffa Süleyman bin Sincar ve Mehmed bin Hamid adlı şahıslar, aynı zamanda vakıf mütevellisi oldukları sırada, sahtekarlık yaparak ilgili fermanları tahrif ettirmişler ve 1863 tarihli bir vakfiye nüshası (ilmühaber) düzenlemişlerdi (Bkz. KKA, TD, 309, vr. 9b; Söylemez & Demir, 2010, s. 298; Demir, 2014b, s. 46-47; Ek. 2). Bu suretle vakfın arazisini genişleterek Abtor adı ile bilinen köyün sınırları dahilinde bulunan Bey Çiftliği, güneyi Koçı Deresi, İlanlı Çayırı, Umumi yol, kuzeyi Hasan Kulu Kömü, batısı Taşlı Dere, Kütyan Mezrası, doğusu akar su ile çevrili yedi mezraayı vakfın sınırları dahilinde göstermişlerdi. Ancak bu sırada Hasan Kulu Kömü'nü desise ile vakfa ilave etmişlerdi. Esas vakfiyenin incelenmesi halinde Köşyan Mezrasının da Kütyan adı ile vakfa kaydedilmiş olduğu ileri sürülmüştü. Bu sahtekarlık sayesinde Çevlik Kasabası ile Yekmal, Gayd, Kadran, Kuru Dere, Topalan, Mirzan ve Kasıman adlı köyler vakıf arazilere dahil edilmişti. İnceleme halinde bu durumun anlaşılacağına dair İsa Bey oğlu Hüsnü ve arkadaşları tarafından ihbarda bulunulmuştu. İsfahan Bey'in ölümünden sonra zürriyeti kesilmişti. Vakfın arazileri, vakıf mülk değil, öşri vakıf arazisi statüsünde idi. Kendisinden sonra camii ve zaviyesinden bir iz kalmamıştı. Ancak ahali tarafından kasabanın yeni yerinde aynı adla bir cami yaptırılmıştı. Bölgede daha önce liva, kaza ve nahiye idaresini üstlenmiş müteveffâ Süleyman bin Sincar ve Muhammed bin Hamid, caminin mütevelliliğini ele geçirmişlerdi. Süleyman Bey daha sonra bu camiye yeniden inşa (tamir) etmek suretiyle evlad-ı vakıf kimliğini takınmıştı. Para kuvvetiyle adı geçen mezraları, köyleri veya arazileri müteveli olarak kendi adına vakfa kaydettirmişti. Böylece vakfın tahmis bedelini Süleyman Bey ve hissedarları almıştı. Onun ölümünden sonra, on beş seneyi aşkın bir zamandan beri söz konusu vergi gelirlerini adamları almakta idi. Ayrıca o sırada Diyarbekir Şeriye Mahkemesinden görülen dava neticesinde bu köylerin miri araziye ait olduğuna karar verilmişti. Ancak bu karara rağmen, Süleyman Bey'in ardından gelen adamları sebebiyle hak sahiplerine mülkname ibraz edilememişti. Bu nedenle devletin vergi gelirine de zarar verilmişti. İlgili kişiler Diyarbekir, Harput, Palu ve Çapakçur mahkemelerine başvurup para gücü ile bu arazilerin mülkiyet tescili görülmüştür ibaresini kayıtlara eklemişler ve bu suretle bir hayli araziye ele geçirmişlerdi. Defter-i Hakani tapu kayıtlarından elde etmiş oldukları bilgilere göre, bu araziler miriye ait olmalıydı ve öşrünün devlete ödenmesi, dört bin nüfusu aşkın 500 haneli kasaba ve yedi köyün bu haksızlıktan kurtarılması gerekiyordu.

İsa Bey oğlu Hasan, Tahir Bey oğlu Süleyman ile birlikte 73 kişi tarafından 15 Nisan 1912 tarihinde ileri sürülen iddialar ve talepler hakkında malumat elde edilmek üzere kasabanın bağlı olduğu Bitlis Defterdarlığı Genç Sancağı Muhasebeciliğinden bilgi istenilmiştir. Buradan gönderilen 6 Ağustos 1912 tarihli cevabi yazıda, Vakıf Mütevellisi İsmail Bey'in elinde mevcut h. 955/1550 tarihli vakfiye ve h. 1280/1863-1864 tarihli ferman ile Diyarbekir, Mamuratülaziz, Bitlis, Palu ve Çapakçur şeriye sicillerinde kayıtlı ilamların ve fermanların incelendiği, ihbarın hilaf-ı hakikat olduğu beyan edilmiştir. Konu, Evkaf Nezareti ve Defteri Hakani Nezareti

gibi nezaretlere de bildirilmiş, kayıtları incelenmiş, davanın temyizi amacı ile mahkeme kararı Meşihat'a aktarılmıştır. Nihayetinde, vakıf arazilerin mülkiyetine dair iddiaların asılsızlığına, itirazların hilaf-ı hakikat olduğuna karar verilmiştir. Maliye Nezareti, 21 Ekim 1912 ve 1 Şubat 1913 tarihli aynı minvaldeki müzakereler ile sonucu Sadaret'e bildirmiştir (COA, ML. EEM, 962/31; COA, MF. MKT, 1154/29, 48; 1162/69).

Aynı dönemde, İsfahan Bey Vakfına ait Abtor Köyü'ndeki arazilerin vaktiyle tahrif ve yedi büyük köyün vakfa dahil edilmesi suretiyle mağdur edildiklerinden bahis ve üzerinde ekim yaptıkları arazinin miri arazi olarak kabul edilmesi talebiyle Bandoyan Kiğork ve sairleri tarafından diğerlerine benzer bir şikayet telgrafı Sadaret'e çekilmişti. Konunun tahkiki için Sadaret tarafından 15 Temmuz 1912 tarihinde Maliye Nezareti'ne bir tezkire gönderilmişti. Yeniden yapılan tahkikatın ardından yaklaşık bir yıl sonra 20 Temmuz 1913 tarihinde verilen cevapta daha önceki şikayetler dolayısıyla birkaç defa incelenmiş olan konunun aslının olmadığı tekrar karara bağlanmıştır (COA, BEO, 4062/304640; COA, ML. EEM, 1005/11).

4.Sonuç

Şerefhan Bitlisi'nin Sübhan adı ile bahsetmiş olduğu İsfahan Bey, Osmanlı devrinden önce Çapakçur Beyliği yapmaya başlamıştır. Osmanlı idaresinde yurtluk ocaklık üzere sancak beyi olarak Çapakçur beyliğini devam ettirmiştir. Çapakçur Kazası Abtor Köyü'nde bir cami ve zaviye inşa etmiştir. Aynı köydeki mülk arazilerini ve bir kısım yapıları Allah rızası için bu eserlere vakfetmiştir. Mayıs 1548 tarihli vakfiyesi ile vakıf eserlerini, akarlarını ve vakfın idare şeklini tescil ettirmiştir. Kardeşi Ahmed Bey ile aralarının açılması üzerine 1548 yılının sonlarına doğru Kanuni Sultan Süleyman'ın emri ile öldürülmüştür. Kendisinden sonra bu bölgede başlanan tahrir faaliyeti, 18 Mayıs 1550 tarihinde tamamlanmıştır. Bu arada kısa aralıklarla bölgeye Süveydi hanedanından olmayan sancak beyleri atanmıştır. Daha sonra büyük oğlu Maksud Bey, Süveydi ailesine mensup ve yurtluk ocaklık sancak beyi olarak Çapakçur'a atanmıştır. Ancak bir süre sonra Diyarbekir Beylerbeyi İskender Paşa ile aralarının açılması üzerine görevden alınmıştır.

İsfahan Bey'in ölümünden bir süre sonra, Abtor Köyü'ndeki vakıf eserleri yıkılmaya yüz tutmuştur. 1738 yılında onarılarak imam atanması suretiyle yeniden faaliyete başlamıştır. Ancak bu durum, 1750'li yıllara kadar devam etmiştir. Bu tarihlerden itibaren vakıf eserleri ile bunların bulunduğu köy yeni bir sahipsizlik ve ilgisizlik dönemine girmiştir. Cami ve zaviyenin kalıntıları, bu tarihlerde Çapakçur Kazası'nın idarî merkezi olan Çevlik Köyü'ne taşınmak suretiyle yeni bir cami yaptırılmıştır. İsfahan Bey'in adı verilen bu cami birkaç defa onarılmış ve 2003 yılında eski planına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir. Kare planlı yapı, süslemesi olmayan sade bir görünüme sahiptir. Sadece minaresinin gövde kısmı, burada ilk yapılarından bugüne ulaşmıştır.

İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi'nin vakıf akarlarına gelince, vakıf binalar gibi vakıf akarlar da yüzyıllar boyunca bazı sarsıntılar geçirmiş, ancak varlıklarını sürdürebilmişlerdir. 1550 tarihli icmal tahrir defterine eklenen bir iki cümlelik kısa bir not dışında, İsfahan Bey'in ölümünden 1690 yılına kadar bu vakıflarla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak bu tarihten itibaren vakıf görevlileri, akarları ve gelirleri hakkında tespitler yapılabilmektedir. Bu tespitlere göre, Çevlik'te aynı adlı camii yapıldığı ile birlikte vakıf gelirleri de bu müesseseye tahsis edilmiştir. 19. yüzyılda vakıf akarların denetimi Evkaf Nezaretinin kontrolüne bırakılmıştır. Yüzyıla ait muhasebe kayıtlarında, eserin akarları, bakımı, onarımı, tefrişatı, görevlileri ve gelir gider durumu hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir. Süleyman bin Sincar'ın vakıf mütevellisi olduğu özellikle 1860'lı yıllardan başlamak üzere, ölümünden sonra 1912 yılına kadar vakfın mülkiyeti ve idaresi konusunda ahali tarafından itirazlar ve şikayetler yapılmıştır. İsfahan Bey'in Allah rızası için kullanılmak üzere kendi mülkünden ayırıp vakfetmiş olduğu akarlar, gelirleri ve vakıf idaresi, 20. yüzyılın ilk dönemlerinde ortadan kalkmıştır.

KAYNAKLAR

1.Arşiv Kaynakları

1.1. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

A. *İDVNS. MHM*. d. nr. 1, hüküm 101; 2, hüküm 1461; 4, hüküm. 908; 135, hüküm 1299

A. *RSK d*, nr. 1452.

AE. SMST II, nr. 35 3443.

BEO, nr. 4062/304640.

C. DH, 231/11524.

C. TZ, 155/7704.

DH. MKT, nr. 701/4.

EV. d., nr. 12663, 14888, 19407, 19819, 21515.

EV MKT, nr. 3014/40.

HH, nr. 27292.

İE. DH, 1/12.

MAD d. nr. 15605, s. 2.

MF. MKT, nr. 1154/29, 48; 1162/69.

MHM, nr. 1, s. 43, hüküm. 200; nr. 49, hüküm. 193, s. 84-85.

ML. EEM, nr. 962/31, 1005/11.

MVL, nr. 471/35, 471/71, 480/141, 698/29, 677/55, 694/12.

Y. PRK. AZN, nr. 14/30.

YEE, 36/76.

1.2. Diyarbekir (Amid) Şeriye Sicili Defterleri (DŞSD.)

3691-101a, 3695-110, 3695-39, 3695-55, 3695-86a, 3695-86b, 3704-55, 3706-49, 3713-69, 3715- 30a-2, 3748-5, 3748-5a-6b, 3748-6, 3748-89, 3748-22, 3748-102.

1.3. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (KKA), *Tahrir Defteri (TD)*, nr. 188, 309.

1.4. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), *MHM, d*, nr. 9772, vr. 4a-5a; E. 12321, vr. 84a-85a.

1.5. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

VGMA, *EV. d*, nr. 537-135/270; 582, 582/2, s. 528, sıra 404.

VGMA, *Hurufat Defteri (HD)*, nr. 1092-96, 1094-75, 1098-58.

2. Temel Kaynaklar

Kurân.

Buhari, *Bed'ül-Halk*.

Şerefhan Bitlisi (2013). *Şerefname*, (Farsçadan Çeviren. Abdullah Yegin), Nübihar, C. I. İstanbul.

3. Araştırma Eserleri ve Makaleler

Alanoğlu, Murat (2017). *Osmanlı İdâri Sistemi İçerisinde Palu Hükûmeti* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atalay, Talip (2007). Diyar-ı Bekir Vilayeti Gazetesi'nde Çapakçur ve Genç, *I. Bingöl Sempozyumu 10-11 Haziran 2006*, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, Birinci Basım, Ankara.

Baş, Yaşar, Avcı, Vedat (2021). Bingöl'ün Tarihi Çevre ve Şehircilik Bakımından Gelişimi, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 11-62.

- Bizbirlik, Alpay (1995). *16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliği'nde Vakıflar* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Butasım, Nebi (2010). *Bingöl'deki Mimari Eserler* [Yüksek Lisans Tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çapak, Halis (2021). *Diyarbakır (Âmid) Şer'iyye Sicillerine Göre Çapakçur Sancağı (H. 1065-1300)* [Yüksek Lisans Tezi]. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Abdullah (2011). 18 ve 19. Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı, *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu 1-2 Ağustos 2009, Bingöl Belediyesi Yayınları*, Ankara, 27-31.
- Demir, Abdullah (2014a). Belgelerle Çapakçur Sancağı 1515-1799", *I. Bingöl Sempozyumu 10-11 Haziran 2006, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, İkinci Basım, Bingöl*, 195-210.
- Demir, Abdullah (2014b). Belgelerle İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, Sayı. 3, İkinci Basım, 39-50.
- Emecen, Feridun M. & Şahin, İlhan (1999). Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Sancak Tevcih Defteri, *TTK Belgeler*, C. XIX, Sy. 23, Ankara, 53-121.
- Gözübenli, Beşir (2002), Keyli, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 25, Ankara, 361-362.
- Işık, Ayhan (2011). Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Çapakçur Ulemâsı, *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu 7-9 Eylül 2009*, Ankara, 189-226.
- Öztürk, Nazif (1995). Evkaf-ı Hümayun Nezareti, *DİA*, İstanbul, C. 11, 521-524.
- Salname-i Vilayet-i Bitlis* (1310). Bitlis Vilâyeti Matbaası.
- Salname-i Vilayet-i Bitlis* (1316). Bitlis Vilâyeti Matbaası.
- Söylemez, M. Mahfuz & Demir, Abdullah (2010). *1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası Nüfus ve İskan*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları. 3. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı.
- Tekin, Rahmi (2013). Bitlis Vakfiye Kayıt Defterine Göre Bingöl Vakıfları, *III. Bingöl Sempozyumu 17-19 Eylül 2010*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 365-373.
- Tekin, Rahmi (2021). *Vakıf kayıtları Ekseninde Bitlisin Kültür Mirası*. Hece Yayınları, Ankara.
- Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri (2002)*. (Haz. Halil Sahillioğlu). İRCİCA, İstanbul.
- Yılmazçelik, İbrahim (2014). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. TTK, Ankara.

4. Web Siteleri

<https://bingol.ktb.gov.tr/TR-250341/tarihi-camiler.html>. 13.08.2022)

<https://www.bingolonline.com/haber/isfahan-bey-vakfi-cami-i-medrese-ve-tekkesi-71319.html>. Erişim 21.07.2021.

EKLER

Ek-1. Çapakçur Livası Abtor Köyü'ndeki İsfahan Bey Mescidi ve Zaviyesinin Evâsıt-ı Rebî'ü'l-âhir 955 (20-29 Mayıs 1548) Tarihli Arapça Vakfiyesinin Çevirisi

Çapakçur Kazası Abtor Köyü İsfahan Bey Vakfı. Ferman-ı âli üzerine 20 Ocak 1860 Tarihli [Sureti]

İşbu vakfiyenin üç aded imzası yıpranmış olduğundan yazılmamıştır.

Hamd u sena çok bağışlayan, iyilik veren, yardım eden muvaffak kılan Allah'adır ki hayır yapmak isteyen kimseleri muvaffak eyledi ve onlara sadaka-i cariyeye ile hayır kazanmakta kolaylıklar kıldı ve onları gaflet ve gurur uykularından uyandırdı ve onları selâmet ve sevinçli yollara delâlet ve rahmetine teşvik buyurdu. Nitekim kitabı mübininde buyurdu ki *muḥakkak ki iyilik edenlere Allahın rahmeti çok yakındır*" Kurân, 7/56) ve *ihsanlarının (sabırlarının) karşılığı Cennet ve ipek libaslardır* (Kurân, 76/12). *Ne yakıcı güneş görürler orada ne de dondurucu soğuk* (Kurân, 76/13) ve Cenab-ı Hak fazl ve ihsanından onlar için hiç bir gözün görmediği ve hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir kimsenin kalbinden geçmediği nimetleri (Cennette) hazırlamıştır (Hadis, Buhari, *Bed'ül-Halk*, 8).

Salat ve selâmın etemmü ekmeli Peygamberlerin en şerefli ins ve cinnin seyyidi, cehennem ateşlerini söndüren ve Cennetlerin kapılarını açan Hazreti Muhammed üzerine olsun. Hamd, sena, salat u selâm vecibesini edadan sonra; bu vakfiye, usul ve esasıyla bir hüccet-i sahiha-i şeriye elfaz ve mânası bir vesika-i enika-i meriye olup meclis-i şer'i şerif-i garra ve mahfel-i tarikat-i latife-i zehrada vaki olan bir ikrar ve itirafı beyan ve izahıtan ibarettir ki, hayrat sahibi ve bir çok ecir ve sevabın talibi, halen Çapakçur Livası'nın Emiri Emir İsfahan bin Emir Abdal es-Süveydi – vedud ve gafur sıfatları ile muttasıf olan Cenab-ı Hak ona af ile muamele buyursun-niâm-ı İlâhiyenin kendisinde hasıl ve ataya-yı İlâhiyesi kendisine vasıl olduğunu gördü ve dünyadaki a'mal-i salihanın ahirette menfaat vereceğini bildi. Çapakçur livasının, sınırları ve şeri hukuku ile tariften müstağni, son derece iyi bilinen ve tanınan Abitor adı ile meşhur köyünün, sultanın fermanı (temlikname) ile mülkü olduğunu meclis-i eş-şer'i eş-şerifi el-enver ve mahfel-i dini el-münifi el-ezherde tespit ettirdikten sonra, köyün bilcümle sınırları, dâhil ve hariç bütün hukukunu açıkça belirledi.

Ve adı geçen köyde Bey Değirmeni adı ile meşhur vakıf değirmenin bilcümle hududu ile muzafat ve mensubatından olan kâffe'i hukuk ve tevabii ve levahiki ile tamamını

Ve mezbur karyenin hududu dâhilinde (kâin) bilcümle hududu ve kâffe-i hukuku ile Bey Bağı namı ile maruf bağın tamamını

Ve mezbur köyde vaki cemi' hududu ve kâffe'i hukuku ile Boyahane namı ile maruf beytin tamamını

Ve mezbur köyde vaki cemi' hududu ve kâffe'i hukuku ile Büyük ahır (İstablı Kebîr) namı ile müsemma evin tamamını

Ve mezbur karyede vaki cemi' hududu ve kâffe'i hukuku ile tariften müstağni oldukça şöhretli Bey Çiftliği namı ile müsemma arazinin tamamını

Ve mezbur köyde vaki kıble (güney) tarafı Koci Deresi ve İlanlı Çayırı ve tarik-ı amme; kuzey sınırı Hasan Kulu Kömü, batısı Taşlı Dere ve Kütyan Mezrası, doğusu akar su (nehri câri) ile sınırlı arazinin bütün hudud ve kâffe-i hukuku ile tamamını

Ve mezbur karyede vaki olan üç dükkânın bütün hududu ve hukuku ile tamamını

Vakıf kurucusu İsfahan Bey, mezbur karyede yaptırmış olduğu mescid ile zâviyesinin masalihine halis bir niyet ve sâfi bir akide ile vakf-ı sahih-i şer'i ve habs-i sarih-i mer'i ile vakıf ve habs eyledi.

Sonra vakıf mevkufatının en iyi bir şekilde değerlendirilmesi suretiyle elde edilecek gelirlerin, evvela merkûm imaretin giderlerine, sonra aşağıda zikredilen giderlere harcanmasını şart koştu. Buna göre vâkıf, vakfın tevliyatinin hayatta olduğu sürece kendi nefisine, sonra evladının aslahına ve karından karına evlad-ı evladının aslahına, eğer -Allah korusun- bunlar münkariz olursa, aynı şartlarda tevliyyete hak kazanan kimseye verilmesini şart koştu.

Ve tevliyyete (mütevelli olmaya) hak kazanan kimseye vakıf gelirlerinin öşrü ve mescidin imamına yevmiye üç dirhem ve zâviyenin şeyhine üç dirhem ve aşçıya (tabbah) her gün iki dirhem tayin edilmesi ve sair çalışanlara hal ve durumlarına uygun bir şey ödenmesi ve mahsulün geri kalanından fakirlere, mukim veya misafir olarak zâviyyeye gelip kalanlara sarf edilmesi, her gün hal ve maslahatın icabına göre sabah güneş doğmadan önce ve ikindi ile akşam arasında farklı türde (mütenevvi') yemek pişirilip yukarıdaki şartlar çerçevesinde dağıtılmasını şeri ve sahih vakıf olarak şart koştu.

Ve bütün vakıflarını, tescil için vekil tayin ettiği Abdullah oğlu Rüstem'e teslim etti. O da vakfiyeti üzere iki taraflı sahih ve şer'i bir şekilde teslim edilmiş ve tesellümü yapılmış olarak vakıf akaratı ondan teslim aldı. Mütevellî, şer'an sahih vakıf olarak "teslim-i sahih-i şer'" ile teslim ettiğini, mezbur vekil de aynı şekilde tesellüm eylediğini, vicahen tasdik edilen bir ikrar ile ikrar ve itiraf eyledi. İşbu raddeye gelince, vâkıf, "vakf-ı akarın lâzım olmadığına" dair İmam-ı a'zâm ve hümamı efhâm Ebu Hanife el-Kûfi'nin –Allah lutfu ile muamele eylesin- içtihadı ile istidlâl ederek mezkûr vakıfdan rücu' ve eskisi gibi mülkiyetine geri döndürmek istedi.

Mütevellî vekili (Abdullah oğlu Rüstem) dahi buna karşı gelerek faziletli büyük âlimlerden ikinci imam Ebu Yusuf ile büyük âlimlerden Muhammed bin Hasan eş-Şeybani'nin içtihatlarına binaen, vakfın lazım olduğuna hüccet olarak görüş beyan etti ve nihayet işbu vakfiyenin balasını tevki eden hâkim huzurunda mürâfaa oldular. Hâkim iki tarafın sözlerini can kulağı ile dinledi ve tarafların meram ve maksadını düşündü. Vakıf canibinin evlâ ve fetva da bunun üzerine olduğu ve bununla amel daha lââyık ve münasip olduğu cihetle geçmiş imamlar arasındaki ihtilâflı durumları bilerek, uyulması lâzım gelen şartlara riayet edip umum ve hususunda vakfın lüzumuna hüküm eylemekle bu vakıf ile ebet bir vakf-ı lazım oldu.

Bunu işittikten sonra her kim tebdil ederse günah ve vebali ancak tebdil edenlere döner. Muhakkak Cenab-ı Hak her şeyi işitir ve bilir. Vâkıfın umduğu ecir ve sevap Hayy ve Kerim olan Cenab-ı Hak'a aittir. Bu vakfiye hicret-i Nebeviyenin dokuz yüz elli beş senesi Rabiulahir ayının ortalarında (20-29 Mayıs 1548) yazıldı. Cenab-ı Hak'ın salât ve selâmı Hazreti Peygamberle ahitlerini ifa eden âl ve ashabına olsun.

Şahitler (Şuhûdul hâl)

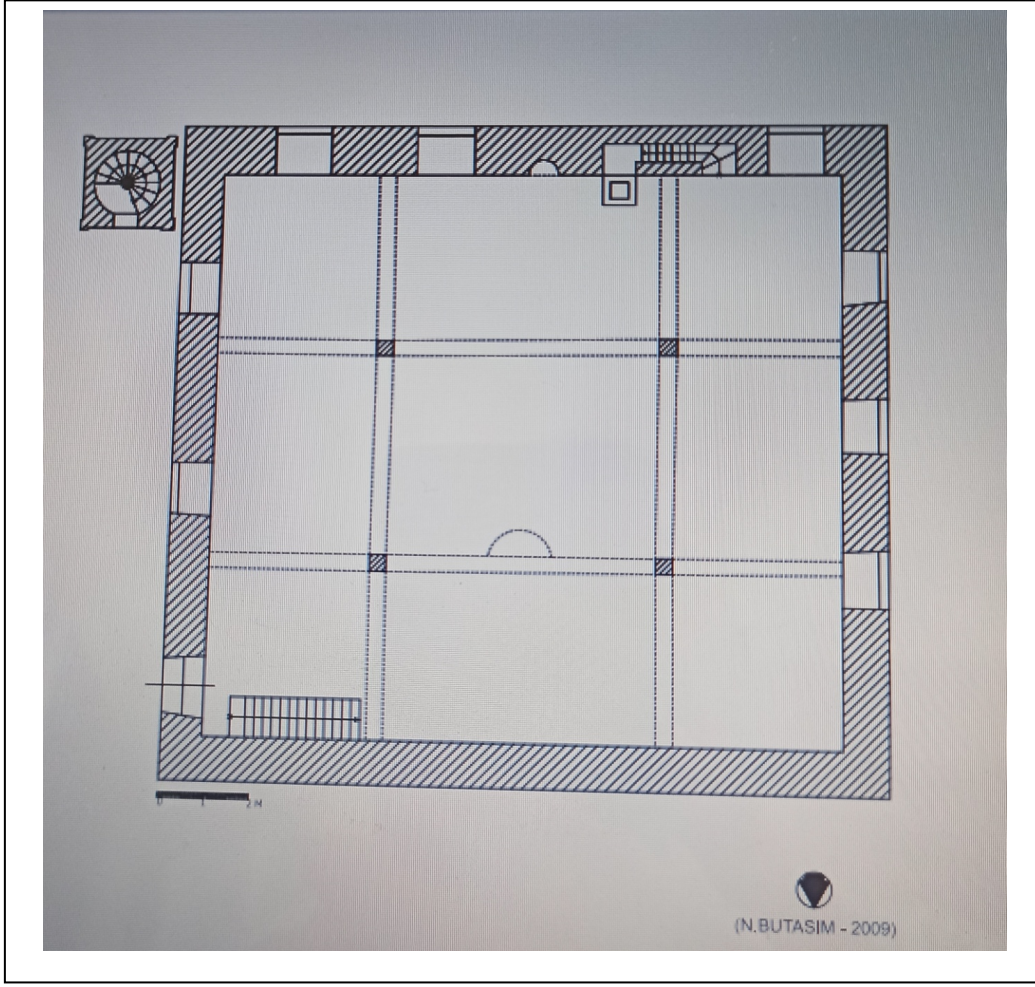
Seydi bin Yusuf, Yusuf bin Zeynel, Mevlânâ Muhammed bin Yakûb, İsfendiyâr bin Şemsi Ağa, Şâh Veled bin Seydi, Şâhgeldi bin Devletyâr, Mevlânâ Hâcî bin Murâd, Mevlâna Mustafa bin Muhammed, Süvâr bin Veli, Haydar Kulî bin Yusuf, Abdal Ahmed bin Ahmed, Murâd bin Abdügaffâr, Veli bin Haydar, Hasan bin Kulî, Nur Ali bin Seydi ve diğerleri

(VGMA. *Defter* nr. 582, 582/2, s. 528, sıra 404; (VGMA, *EV. d.* 537-135/270. Demir, 2014b, 44-45; Tekin, 2021, 313-316).

Ek-2. İsfahan Bey Vakfının Hukuki Çerçevesini yeniden kayıt altına alan 23 Cemâziye'l-evvel 1280/5 Kasım 1863 Tarihli İlmühaber

Defter haneyi Amireye Kürdistan Eyâleti dâhilinde Çapakçur Kazâsı'nda vâki' Abtor Karyesi ve arâzi-i saire derdest bir kıt'a vakfiye mucebince bâ-berât-ı â'li mütevellisi oldukları "İsfahân Bey Câmii Şerîfi ve Zâviyesi Vakfı müsteğallâtından olarak taraf-ı vakıftan zabt ve tasarruf olunmakta iken, bu kere Diyar-ı Bekr cânibinde bulunan arâzî memuru tarafından müsteğallât-ı merkûmeye arâzi-i emiriyedendir denilerek Tapu senedi verilmekte olduğundan bahisle men'î Süleyman ve Muhammed bin Hamid taraflarından ba-arzuhâl istid'â olunmuş ve kuyuda nazaran İsfahan Bey Zâviyesi Vakfının ber-vechi meşrutiyet tevliyeti münâsafeten sâhib-i arzihâl-ı mûmâ-ileyhimânın uhdelerinde olduğu ve vâkif-ı mûmâ- ileyhın 955 (1548) senesi tarihiyle müvarrah ve mukayyed olan vakfiye-i mamûlun-bihâsında Abtor ismiyle müsemmâ karyeyi ve hudûdî dâhilinde bulunan Bey Çiftliği nâm arazi ile ma'lûmu'l-hudûd diğer araziye müsteğallât ve müsakkafât-ı sâ'iresiyle ma'an karye-i mezkûrede vâki' zâviye ve mescidî mesâlihi için vakfeylediği müsarrâh idüğü Evkâf-ı Hümâyûn Muhasebesi derkenârından ve Abtor Karyesi'nin on üç bin altı yüz seksen dokuz (doğrusu 53686 olmalı) akçe yazı ile mülkiyetine mülknâme-i hümâyûn ve vakfiyetine vakıfnâme şerâyiti meşhun-ı ibrâz olunduğu deyü tahrîr-i defter olunmuş bulunması cihetiyle ... (tam okunamadı) karye-i mezkûrenin mahsûlât ve rûsûmât-ı kadîme vechile ber-vech-i vakfiyet mutasarrıfları tarafından zabt-olunmak iktizâ eylediği defterhânemize yazılan i'lâmdan anlaşılmuş olduğuna ve karye-i merkûmenin hîn-i tahrîrde vakfiyeti mutlak zikrolunmuş ise de mühâsebe-i mezkûre derkenârına nazaran İsfahân Bey Zâviyesi Vakfı bulunduğuna binâ'en karye-i mezkûre hudûdî dâhilinde olan araziye arazi me'mûrının tapu senedi vermeye teşebbüs eylediği vâki' ise men'iyile lâzım gelen senedâtın nizâmı vechile vakfî mezbûr tarafına i'tâsı zımında icâb idenlere hitâben Evkâf Muhâsebesinden emri şerîf isdârı ve karye-i merkûma ber-müceb-i vakfiye mûmâ-ileyh İsfahân Bey Zâviyesi Vakfından olduğu Defterhâne-i Âmire 'de olan kaydı bâlâsına şerh virilmek üzere bir kıt'a ilmühaberinin ısdârı icâb-ı maslahattan görüldüğü Evkâf-ı Hümâyûn Teftiş Mahkemesinden yazılan i'lâm ile bu muhâsebe-i merkûme derkenârında gösterilmiş ve i'lâm-ı mezkûrdahi evrak-ı müteferri'asıyla beraber leffen takdim kılınmış olmağla müvafık-ı irade-i a'liye-i cenab-ı vekaletpenâhileri buyrulduğu suretde ilâm-ı mezkûr tafsilâtı derciyle muhâsebe-i merkûmeden emr-i şerîf i'tâsı hususunun cânib-ı nezâret-i celîleye havâlesi bâbında Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Atufetlu Abdülhâmid Ferîd Efendi Hazretleri takrîr eylemeleriyle mucebince iktizâsının icrâsına himmet buyurular deyü fi 7 Cemâdiyelevvel sene 1280/ fi 9 Teşrin-i evvel sene 1279 (20 Ekim 1863) tarihyle nâzır-ı müşârun-ileyh hazretlerine hitâben sâdır olan fermân-ı âli mücebince iktizâsı muhâsebeden lede's-suâl Kürdistan Eyâleti dâhilinde Çapakçur Kazâsı'nda vâki' Muhammed bin Hâmid ve Süleymân'ın bâ-berât-ı 'âli mütevellileri olduğu İsfahân Bey Câmii Şerîfi ve Zâviyesi Vakfının ber-müceb-i vakfiye müsteğallâtından olan Abtor Karyesi ve hudûdî dâhilinde arâzi ile ma'lûm ve mahdûd diğer arâzi taraf-ı vakıftan zabt ve tasarruf olunmakta iken, bu kere Diyar-ı Bekr cânibinde bulunan arâzî me'mûrının müsteğallât-ı merkûmeye arâzî-i emiriyedendir denilerek tapu senedi vermeğe teşebbüs eylediği vâki' ise men'iyile lâzım gelen senedâtın nizâmı vechile vakf-ı mezbûr tarafından i'tâ olunmak üzere icâb edenlere hitâben mahkeme-i teftîşden alınan i'lâmın tafsilâtı derciyle Evkâf Muhâsebesinden emr-i şerîf isdârı ve karye-i merkûmenin mûmâ-ileyh İsfahân Bey Zâviyesi Vakfından olduğu Defterhâne-i Âmireden olan kaydı bâlâsına şerh virilmek üzere bir kıt'a ilmühaberinin i'tâsı iktizâ eylediği derkenâr olmağın emri ve ilmühaberî yazıla deyü fermân-ı şerîf buyrulmağın mücebince bi'l-kayd emri virilmekle ber minvâl-i muharrer Defterhâne-i Âmirede olan kaydı bâlâsına şerh virilmek üzere Defterhâne-i Âmireye iş bu ilmühaber virildi. Fi 23.Ca.1280/5 Kasım 1863 (Mühür, Es-Seyyid Mahmûd (KKA, TD, 309 9b; Söylemez & Demir, 2010, 298; Demir, 2014b, 46-47).

Ek-3.

Çizim 1, Bingöl İsfahan Bey Camii Planı (Butasım, 2010, 97).